

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet informatike u Puli

Anastazija Širol

Izrada predikcijskog modela iz skladišta podataka za detekciju prijevara

Završni rad

Pula, 2025

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet informatike u Puli

Anastazija Širol

Izrada predikcijskog modela iz skladišta podataka za detekciju prijevara

Završni rad

JMBAG: 0303106956/redoviti student
Studijski smjer: Informatika
Kolegij: Skladišta i rudarenje podataka
Mentor: izv. prof. dr. sc. Goran Oreški

Pula, 2025

Sadržaj

1	Uvod	2
2	Eksplorativna analiza podataka	3
2.1	Odabir dataset-a	3
2.2	Analiza dataset-a	3
2.3	Opis dataset-a	6
3	Implementacija relacijskog modela podataka	7
3.1	ER dijagram	7
3.2	Predprocesiranje podataka	8
3.3	Shema relacijskog modela podataka	8
3.4	Punjenje relacijskog modela podataka	10
3.5	Provjera podataka	14
4	Implementacija dimenzijskog modela podataka	15
5	Kreiranje ETL procesa	17
5.1	Ekstrakcija podataka	17
5.2	Transformacija podataka	17
5.3	Učitavanje podataka	24
6	Analiza podataka i vizualizacija	26
6.1	Analiza iznosa transakcija	26
6.2	Analiza rizika	30
6.3	Analiza prijevara	34
7	Predikcijski model za detekciju prijevara	38
7.1	Priprema podataka	38
7.2	Razvoj predikcijskog modela	38
7.2.1	Prva verzija modela	39
7.2.2	Finalna verzija modela	40
7.3	Interpretacija rezultata	44
7.4	Usporedba s referentnim radom	45
8	Zaključak	47

1 Uvod

U suvremenom poslovnom okruženju, donošenje odluka temeljenih na podacima postalo je ključno za stjecanje konkurentne prednosti. Uzimajući u obzir velike količine podataka, organizacije se oslanjaju na sustave **poslovne inteligencije** (Business Intelligence, BI) [2] koja objedinjuje skup alata omogućujući prikupljanje i obradu podataka s ciljem dobivanja informacija za donošenje poslovnih odluka. [1]

U ovom radu simuliran je razvoj sustava poslovne inteligencije koristeći javno dostupan skup podataka s platforme Kaggle pod nazivom *Fraud Detection Transactions Dataset*, koji sadrži financijske transakcije, uključujući i one označene kao prijevare. Cilj rada bio je demonstrirati kako se kroz proces poslovne inteligencije može razviti sustav za analizu prijevara u transakcijama.

Rad obuhvaća nekoliko ključnih faza: eksplorativnu analizu podataka, implementaciju relacijskog i dimenzijskog modela podataka, kreiranje ETL procesa, analizu podataka i vizualizaciju te na samom kraju razvoj modela za prepoznavanje prijevara u transakcijama.

Skup podataka preuzet je u obliku CSV datoteke koja je potom podijeljena u dva dijela: jedan dio je ostao u CSV formatu, dok je drugi dio transformiran u relacijski model. Za kreiranje shema relacijskog i dimenzijskog modela korišten je alat Lucidchart, koji je omogućio pregledno i jasno modeliranje strukture podataka. Za implementaciju i punjenje relacijskog modela u MySQL bazi podataka korišten je programski jezik Python, dok je za punjenje dimenzijskog modela korišten Apache Spark, koji je omogućio obradu i integraciju podataka iz oba izvora. Vizualizacija podataka izvedena je pomoću alata Tableau, čime je omogućeno intuitivno i interaktivno prikazivanje uvida dobivenih iz podataka.

Ovaj rad predstavlja praktični primjer razvoja sustava poslovne inteligencije, u ovom slučaju namijenjenog za analizu prijevara vezanih uz transakcije. Krajnji cilj, uz izgradnju skladišta podataka i interaktivnog dashboarda, bio je primijeniti strojno učenje na prikupljenim podacima u svrhu detekcije prijevara. Stoga je razvijen prediktivni model temeljen na algoritmu XGBoost kojim se nastoji prepoznati sumnjive transakcije i unaprijediti proces odlučivanja u detekciji prijevara.¹

¹Potpuni kod i prateći materijali dostupni su na GitHub repozitoriju: https://github.com/AnastazijaSirol/zavrsni_rad

2 Eksplorativna analiza podataka

Eksplorativna analiza podataka (Exploratory Data Analysis, EDA) predstavlja temeljni korak u svakom procesu analize podataka te je ključna za razumijevanje strukture i karakteristika skupa podataka. EDA omogućuje identifikaciju obrazaca, anomalija, odnosa među varijablama i potencijalnih pogrešaka u podacima. Ovaj pristup pomaže pri odluci o daljnjoj obradi i modeliranju podataka. [3]

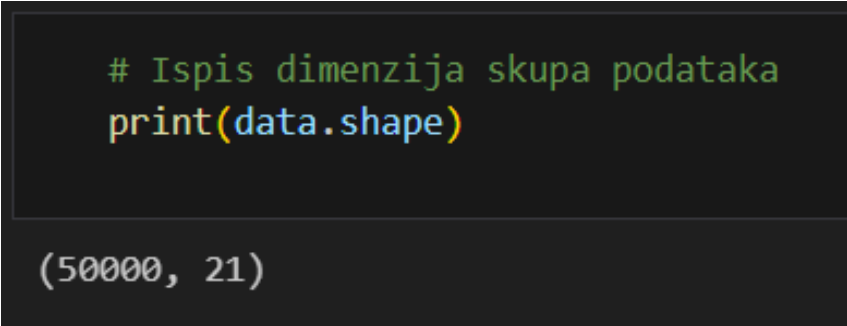
2.1 Odabir dataset-a

Proces odabira skupa podataka proveden je putem specijaliziranih internetskih platformi koje nude besplatne i javno dostupne podatke za analitičke i znanstvene svrhe. U ovom radu korišten je skup podataka preuzet u CSV formatu s platforme Kaggle, dostupan na sljedećoj poveznici: <https://www.kaggle.com/datasets/samayashar/fraud-detection-transactions-dataset>. Odabrani skup sadrži informacije o financijskim transakcijama te uključuje niz atributa koji omogućuju identifikaciju potencijalno prijevornih aktivnosti.

2.2 Analiza dataset-a

Nakon odabira skupa podataka, bilo je potrebno provesti temeljitu analizu kako bi se utvrdilo ispunjava li postavljene kriterije za daljnju obradu i modeliranje.

Prvi kriterij odnosio se na veličinu skupa podataka. Bilo je potrebno da sadrži najmanje 50 000 redaka i najmanje 20 stupaca. Kako je vidljivo na prikazanoj slici, odabrani skup podataka zadovoljava ovaj uvjet jer uključuje 50 000 redaka i 21 stupac.


```
# Ispis dimenzija skupa podataka
print(data.shape)

(50000, 21)
```

Slika 1: Dimenzije skupa podataka

Nadalje, analizirana je raznolikost podataka unutar atributa. Utvrđeno je da svi atributi sadrže dovoljan broj različitih vrijednosti, čime je ispunjen uvjet raznolikosti, što je ključno za kvalitetnu analizu i modeliranje.

```
# Ispis broja jedinstvenih vrijednosti po stupcima
print(data.nunique())
```

Transaction_ID	50000
User_ID	8963
Transaction_Amount	21763
Transaction_Type	4
Timestamp	47724
Account_Balance	49867
Device_Type	3
Location	5
Merchant_Category	5
IP_Address_Flag	2
Previous_Fraudulent_Activity	2
Daily_Transaction_Count	14
Avg_Transaction_Amount_7d	31420
Failed_Transaction_Count_7d	5
Card_Type	4
Card_Age	239
Transaction_Distance	47546
Authentication_Method	4
Risk_Score	9931
Is_Weekend	2
Fraud_Label	2
dtype: int64	

Slika 2: Jedinstvene vrijednosti

Skup podataka također uključuje vremensku dimenziju, odnosno atribut koji označava vrijeme izvršenja transakcije, što je bio jedan od nužnih preduvjeta.

	Transaction_ID	User_ID	Transaction_Amount	Transaction_Type	\
0	TXN_33553	USER_1834	39.79	POS	
1	TXN_9427	USER_7875	1.19	Bank Transfer	
2	TXN_199	USER_2734	28.96	Online	
3	TXN_12447	USER_2617	254.32	ATM Withdrawal	
4	TXN_39489	USER_2014	31.28	POS	

	Timestamp	Account_Balance	Device_Type	Location	\
0	2023-08-14 19:30:00	93213.17	Laptop	Sydney	
1	2023-06-07 04:01:00	75725.25	Mobile	New York	
2	2023-06-20 15:25:00	1588.96	Tablet	Mumbai	
3	2023-12-07 00:31:00	76807.20	Tablet	New York	
4	2023-11-11 23:44:00	92354.66	Mobile	Mumbai	

	Merchant_Category	IP_Address_Flag	Previous_Fraudulent_Activity	\
0	Travel	0		0
1	Clothing	0		0
2	Restaurants	0		0
3	Clothing	0		0
4	Electronics	0		1

	Daily_Transaction_Count	Avg_Transaction_Amount_7d	\	
0	7	437.63		
1	13	478.76		
2	14	50.01		
...				
1	Password	0.0959	0	1
2	Biometric	0.8400	0	1
3	OTP	0.7935	0	1
4	Password	0.3819	1	1

Slika 3: Vremenska dimenzija

Uz to, dataset obuhvaća kvantitativne (numeričke) i kvalitativne (kategorizirane) podatke, što je jasno vidljivo iz prikazanih primjera čime se omogućuje bolja obrada podataka.

```
# Ispis tipova podataka po stupcima (analiza kvantitativnih i kvalitativnih varijabli)
print(data.dtypes)
```

Transaction_ID	object
User_ID	object
Transaction_Amount	float64
Transaction_Type	object
Timestamp	object
Account_Balance	float64
Device_Type	object
Location	object
Merchant_Category	object
IP_Address_Flag	int64
Previous_Fraudulent_Activity	int64
Daily_Transaction_Count	int64
Avg_Transaction_Amount_7d	float64
Failed_Transaction_Count_7d	int64
Card_Type	object
Card_Age	int64
Transaction_Distance	float64
Authentication_Method	object
Risk_Score	float64
Is_Weekend	int64
Fraud_Label	int64
dtype:	object

Slika 4: Kvantitativni i kvalitativni podaci

Konačno, važno je bilo i provjeriti kvalitetu podataka u smislu potpunosti. U ovom slučaju, skup podataka ne sadrži nedostajuće vrijednosti (NULL), što dodatno potvrđuje njegovu prikladnost za uporabu u sustavu poslovne inteligencije.

```
# Ispis imena stupaca i nedostajućih vrijednosti
print(data.isna().sum())
```

Transaction_ID	0
User_ID	0
Transaction_Amount	0
Transaction_Type	0
Timestamp	0
Account_Balance	0
Device_Type	0
Location	0
Merchant_Category	0
IP_Address_Flag	0
Previous_Fraudulent_Activity	0
Daily_Transaction_Count	0
Avg_Transaction_Amount_7d	0
Failed_Transaction_Count_7d	0
Card_Type	0
Card_Age	0
Transaction_Distance	0
Authentication_Method	0
Risk_Score	0
Is_Weekend	0
Fraud_Label	0
dtype: int64	

Slika 5: Nedostajuće vrijednosti

Osim provjere osnovnih kriterija, dodatno su provjereni nazivi svih stupaca, kako bi se osiguralo bolje razumijevanje strukture i sadržaja skupa podataka prije provođenja daljnjih transformacija.

2.3 Opis dataset-a

Skup podataka obuhvaća 50 000 transakcija s pripadnom informacijom o detekciji prijevara. Svaku transakciju izvršava korisnik putem kartice, a poznata je i kategorija trgovca kome je transakcija namijenjena. Transakcija može biti obavljena s jedne od pet lokacija, putem jednog od tri različita uređaja i koristeći jednu od četiri metode autentifikacije.

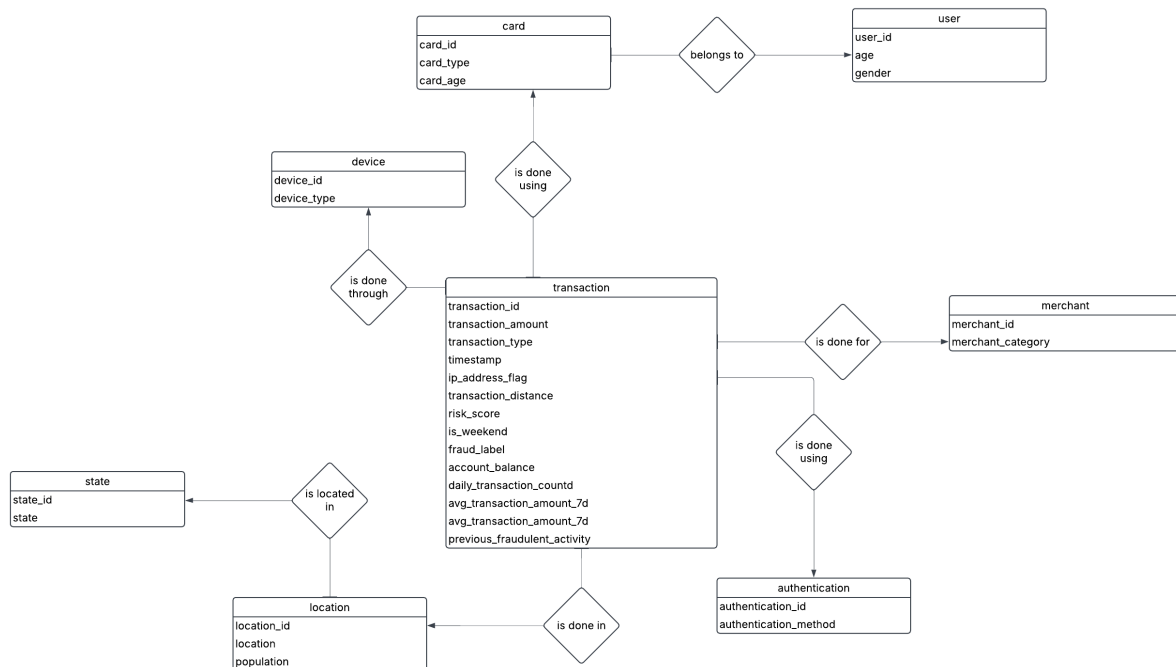
3 Implementacija relacijskog modela podataka

Relacijski model podataka u ovom radu oblikovan je kao **transakcijski sustav** (Operational System, OPS), koji je osmišljen za svakodnevnu obradu i pohranu transakcija. Za takve je sustave karakteristično da ne pohranjuju povijesne podatke, već sadržavaju trenutno stanje poslovnih procesa. [1]

3.1 ER dijagram

U početnoj fazi implementacije kreiran je ER dijagram koji prikazuje strukturu relacijskog modela podataka. Središnja tablica sustava je **transaction**, koja sadrži sve attribute povezane s pojedinom transakcijom. Sve ostale tablice povezane su s njom izravno ili neizravno vezom jedan naprema više.

Tablica **device** opisuje uređaj korišten za izvršenje transakcije. Tablica **card** predstavlja karticu kojom je transakcija obavljena, a ona je povezana vezom više naprema jedan s tablicom **user**, koja definira korisnika te kartice. Nadalje, tablica **merchant** sadrži informacije o trgovcu kod kojeg je transakcija provedena, dok tablica **authentication** označava metodu autentifikacije korištenu prilikom izvršenja transakcije. Na samom kraju, tablica **location** definira grad u kojem je transakcija obavljena. Ona je povezana s tablicom **state**, koja sadrži podatke o državi kojoj taj grad pripada. Veza između ovih dviju tablica također je tipa više naprema jedan.

Slika 6: ER dijagram relacijskog modela

3.2 Predprocesiranje podataka

Sljedeći korak bio je postupak predprocesiranja podataka, koji je proveden korištenjem programskog jezika Python. Nakon učitavanja skupa podataka, provedene su osnovne pripreme: uklanjanje mogućih nedostajućih vrijednosti, standardizacija naziva stupaca korištenjem malih slova i zamjenom razmaka znakom donje crte radi konzistentnosti.

S obzirom na to da se u izvornom skupu podataka nalazilo samo pet gradova, svaki iz različite države, kreirani su dodatni popisi gradova za svaku od tih pet država. Potom je razvijena funkcija koja nasumično zamjenjuje nazive gradova u podacima, vodeći računa da zamjenski grad i dalje pripada istoj državi kao i izvorni, čime se osigurava veća raznolikost u podacima uz očuvanje logičke dosljednosti.

```
# Definiranje popisa gradova po državama
australian_cities = ['Sydney', 'Melbourne']
indian_cities = ['Mumbai', 'Delhi', 'Bangalore', 'Hyderabad', 'Pune']
japanese_cities = ['Tokio', 'Nagoya']
uk_cities = ['London', 'Birmingham']
us_cities = ['New York', 'Los Angeles', 'Chicago', 'Houston', 'San Francisco']

df['location'] = df['location'].apply(lambda city: 'Tokio' if city == 'Tokyo' else city)

# Definiranje nasumičnog mijenjenja gradova u istim državama
def randomize_location(df, city_column, city_list):
    num_to_change = int(len(df) * 0.6)
    rows_to_change = random.sample(range(len(df)), num_to_change)

    for row in rows_to_change:
        current_city = df.iloc[row][city_column]
        if current_city in city_list:
            new_city = random.choice([city for city in city_list if city != current_city])
            df.at[row, city_column] = new_city

    return df

df = randomize_location(df, 'location', australian_cities)
df = randomize_location(df, 'location', indian_cities)
df = randomize_location(df, 'location', japanese_cities)
df = randomize_location(df, 'location', uk_cities)
df = randomize_location(df, 'location', us_cities)
```

Slika 7: Ažuriranje gradova

Nakon toga, skup podataka podijeljen je u dva dijela u omjeru 80:20, pri čemu je svaki dio spremljen u zasebnu datoteku.

3.3 Shema relacijskog modela podataka

Za izradu sheme relacijskog modela podataka bilo je potrebno uspostaviti vezu s MySQL bazom podataka te unutar nje kreirati tablice prema prethodno definiranom ER dijagramu. Osim već poznatih atributa, pri definiranju tablica bilo je potrebno dodati i strane ključeve, kojima se uspostavlja veze između povezanih entiteta unutar baze.

```

# Definiranje sheme baze podataka
class State(Base):
    __tablename__ = 'state'
    id = Column(Integer, primary_key=True, autoincrement=True)
    name = Column(String(100), nullable=False, unique=True)

class Location(Base):
    __tablename__ = 'location'
    id = Column(Integer, primary_key=True, autoincrement=True)
    name = Column(String(100), nullable=True, unique=True)
    population = Column(Integer, nullable=False, default=0)
    state_fk = Column(Integer, ForeignKey('state.id'))

class User(Base):
    __tablename__ = 'user'
    id = Column(String(50), primary_key=True)
    age = Column(Integer, nullable=False)
    gender = Column(String(10), nullable=False)

class Card(Base):
    __tablename__ = 'card'
    id = Column(String(50), primary_key=True)
    card_type = Column(String(50), nullable=False)
    card_age = Column(Integer, nullable=False)
    user_fk = Column(String(50), ForeignKey('user.id'))

class Device(Base):
    __tablename__ = 'device'
    id = Column(Integer, primary_key=True, autoincrement=True)
    device_type = Column(String(50), nullable=False, unique=True)

class Authentication(Base):
    __tablename__ = 'authentication'
    id = Column(Integer, primary_key=True, autoincrement=True)
    authentication_method = Column(String(100), nullable=False, unique=True)

class Merchant(Base):
    __tablename__ = 'merchant'
    id = Column(Integer, primary_key=True, autoincrement=True)
    merchant_category = Column(String(100), nullable=False, unique=True)

class Transaction(Base):
    __tablename__ = 'transaction'
    id = Column(String(50), primary_key=True)
    transaction_amount = Column(DECIMAL(20,2), nullable=False)
    transaction_type = Column(String(50), nullable=False)
    timestamp = Column(DateTime, nullable=False)
    ip_address_flag = Column(Boolean, nullable=False)
    transaction_distance = Column(DECIMAL(20,2), nullable=False)
    risk_score = Column(Float, nullable=False)
    is_weekend = Column(Boolean, nullable=False)
    fraud_label = Column(Boolean, nullable=False)
    account_balance = Column(DECIMAL(20,2), nullable=False)
    daily_transaction_count = Column(Integer, nullable=False)
    avg_transaction_amount_7d = Column(Float, nullable=False)
    failed_transaction_count_7d = Column(Integer, nullable=False)
    previous_fraudulent_activity = Column(Boolean, nullable=False)

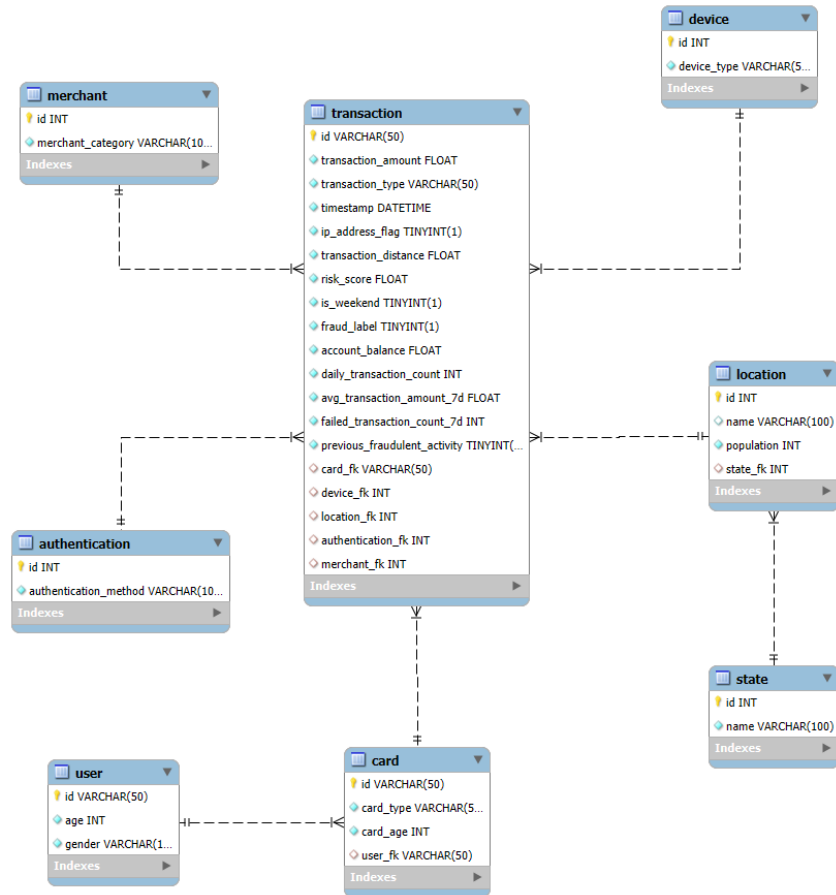
    card_fk = Column(String(50), ForeignKey('card.id'))
    device_fk = Column(Integer, ForeignKey('device.id'))
    location_fk = Column(Integer, ForeignKey('location.id'))
    authentication_fk = Column(Integer, ForeignKey('authentication.id'))
    merchant_fk = Column(Integer, ForeignKey('merchant.id'))

```

Slika 8: Shema relacijskog modela podataka

Nakon pokretanja koda, u bazi podataka su se uspješno kreirale tablice koje su u početku bile prazne. Na temelju tih tablica generiran je EER dijagram koristeći MySQL

Reverse Engineering funkcionalnost. Kao što je prikazano na slici, dijagram je vrlo sličan izvornom ER dijagramu, ali sadrži i dodatne attribute, strane ključeve, koji su u MySQL-u ključni za uspostavljanje odnosa među tablicama.

Slika 9: EER dijagram

3.4 Punjenje relacijskog modela podataka

Popunjavanje relacijskog modela podataka provedeno je korištenjem 80 posto podataka koji su tijekom faze predprocesiranja spremljeni u zasebnu CSV datoteku. Svaka tablica punila se zasebno, izravno iz te datoteke. Većina potrebnih atributa već je bila sadržana u CSV-u, no za pojedine tablice bilo je potrebno primijeniti dodatne metode kako bi se osigurao ispravan unos i očuvala dosljednost podataka.

Prva takva tablica bila je tablica **user** za koju je bilo potrebno definirati dvije dodatne funkcije koje su nasumično dodjeljivale godine starosti i spol svakom korisniku. Ti podaci nisu bili dostupni u izvornom CSV-u, a njihovo dodavanje imalo je za cilj obogatiti skup podataka. Za razliku od većine ostalih tablica, u kojima se identifikator automatski generira, u ovom slučaju se id preuzima iz CSV datoteke jer je riječ o jedinstvenom identifikatoru u obliku stringa.

```

# Umetanje: user
import random

def generate_age():
    return random.randint(18, 80)

def generate_gender():
    return random.choice(['Male', 'Female'])

df_for_db = df.copy()
user_set = set(df_for_db['user_id'])

user_list = []

for user_id in user_set:
    user_dict = {
        'id': user_id,
        'age': generate_age(),
        'gender': generate_gender()
    }
    user_list.append(user_dict)

session.bulk_insert_mappings(User, user_list)
session.commit()

user_map = {user.id: user.id for user in session.query(User).all()}

```

Slika 10: Popunjavanje tablice user

Sljedeća tablica koja je zahtijevala dodatne prilagodbe bila je tablica card. Umjesto automatski generiranog identifikatora, bilo je potrebno ručno generirati id tako da se kombinacijom atributa user id, card type i card age, povezanim donjom crtom, dobije jedinstvena vrijednost. Ovakav pristup omogućio je jasno i precizno povezivanje središnje tablice transaction s točno određenom karticom, s obzirom na to da je upravo kombinacija tih triju atributa jedinstvena za svaku karticu u skupu podataka.

```

# Umetanje: card
cards = df[['card_type', 'card_age', 'user_id']].drop_duplicates()

cards['user_fk'] = cards['user_id'].map(user_map)
cards['id'] = cards['user_id'].astype(str) + "_" + cards['card_type'] + "_" + cards['card_age'].astype(str)

cards = cards.drop(columns=['user_id'])

session.bulk_insert_mappings(Card, cards.to_dict(orient="records"))
session.commit()

card_map = {c.id: c.id for c in session.query(Card).all()}

```

Slika 11: Popunjavanje tablice card

Budući da informacije o državama nisu bile sadržane u izvornom CSV-u, za potrebe popunjavanja tablice state države su definirane ručno, na temelju poznatih gradova prisutnih u skupu podataka.

```

# Umetanje: state
countries_data = [
    {"name": "Australia"},
    {"name": "India"},
    {"name": "Japan"},
    {"name": "United Kingdom"},
    {"name": "United States"}
]

countries_list = []
for i, country in enumerate(countries_data):
    country_entry = {
        "name": country["name"]
    }
    countries_list.append(country_entry)

session.bulk_insert_mappings(State, countries_list)
session.commit()

state_map = {s.name: s.id for s in session.query(State).all()}

```

Slika 12: Popunjavanje tablice `state`

Dodatne nadogradnje morale su se napraviti i prilikom punjenja tablice `location`, s obzirom na to da informacije o broju stanovnika nisu postojale u izvornom CSV-u. Podaci o populaciji dohvaćeni su automatski s Wikipedije pomoću web scrapinga, pri čemu se koristila biblioteka BeautifulSoup za izvlačenje informacija iz tablice najvećih svjetskih metropola. Paralelno s time, za svaki je grad ručno određeno kojoj državi pripada, s ciljem da se kasnije može uspostaviti veza s tablicom `state`. Gradovi bez pridružene države ili broja stanovnika dodatno su obrađeni — u slučaju nedostajuće populacije upisana je vrijednost 0, dok su gradovi bez pripadajuće države isključeni iz daljnje obrade.

```

# Umetanje: location
def fetch_city_population():
    url = 'https://sh.wikipedia.org/wiki/List_a_najvećih_svjetskih_metropola'
    response = requests.get(url)
    soup = BeautifulSoup(response.text, 'html.parser')

    city_population = {}
    table = soup.find('table', {'class': 'wikitable'})
    rows = table.find_all('tr')[1:]

    for row in rows:
        cols = row.find_all('td')
        if len(cols) >= 3:
            city = cols[1].text.strip()
            raw_population = cols[2].text.strip()
            clean_population = re.sub(r'[\d\,]', '', raw_population)
            clean_population = int(''.join(clean_population.split()))
            city_population[city] = clean_population

    return city_population

city_population = fetch_city_population()

australian_cities = ['Sydney', 'Melbourne']
indian_cities = ['Mumbai', 'Delhi', 'Bangalore', 'Hyderabad', 'Pune']
japanese_cities = ['Tokio', 'Nagoya']
uk_cities = ['London', 'Birmingham']
us_cities = ['New York', 'Los Angeles', 'Chicago', 'Houston', 'San Francisco']

def map_cities_to_states(city_list, state_name):
    return {city: state_name for city in city_list}

city_to_state = {}
city_to_state.update(map_cities_to_states(australian_cities, 'Australia'))
city_to_state.update(map_cities_to_states(indian_cities, 'India'))
city_to_state.update(map_cities_to_states(japanese_cities, 'Japan'))
city_to_state.update(map_cities_to_states(uk_cities, 'United Kingdom'))
city_to_state.update(map_cities_to_states(us_cities, 'United States'))

df['population'] = df['location'].map(city_population)
df['state_name'] = df['location'].map(city_to_state)

df['population'] = df['population'].fillna(0)

df = df.dropna(subset=['state_name'])

missing_states = df[~df['state_name'].isin(state_map)].drop_duplicates(subset=['state_name'])

if not missing_states.empty:
    print("Upozorenje: Sljedeći gradovi nemaju pridružene države:")
    print(missing_states[['location', 'state_name']])

df['state_fk'] = df['state_name'].map(state_map)

locations = df[['location', 'state_fk', 'population']].drop_duplicates().rename(columns={'location': 'name'})

session.bulk_insert_mappings(Location, locations.to_dict(orient="records"))
session.commit()

location_map = {l.name: l.id for l in session.query(Location).all()}

```

Slika 13: Popunjavanje tablice location

Na samom kraju, prilikom popunjavanja tablice `transaction`, svi potrebni atributi već su postojali u izvornom CSV-u. Strani ključevi, potrebni za povezivanje s ostalim tablicama, umetnuti su korištenjem prethodno definiranih mapiranja koja su omogućila dohvaćanje odgovarajućih id-eva za svaki povezani zapis.

Nakon izvršavanja skripti za popunjavanje, tablice u MySQL bazi podataka uspješno su ispunjene relevantnim podacima iz prethodno predprocesiranog CSV-a. Na sljedećoj slici prikazan je primjer jedne od popunjenih tablica.

id	transaction_amount	transaction_type	timestamp	ip_address_flag	transaction_distance	risk_score	is_weekend	fraud_label	account_balance	daily_trans
TXN_0	95.97	ATM Withdrawal	2023-01-20 06:55:00	0	4610.43	0.3773	0	0	93915.02	14
TXN_1	55.41	ATM Withdrawal	2023-11-27 16:08:00	0	2284.15	0.5871	0	0	91495.28	7
TXN_10	283.26	POS	2023-01-10 05:17:00	0	4273.45	0.6237	1	0	48484.20	1
TXN_100	57.24	ATM Withdrawal	2023-11-20 10:32:00	0	3446.99	0.0785	0	0	89219.38	14
TXN_1000	58.43	ATM Withdrawal	2023-08-21 22:32:00	0	2968.75	0.1635	0	0	40090.04	3
TXN_10000	16.37	Bank Transfer	2023-09-03 18:32:00	0	1198.43	0.8101	0	0	30837.25	6
TXN_10001	27.52	Online	2023-04-04 08:40:00	0	1335.29	0.776	1	1	18273.83	2
TXN_10002	19.87	ATM Withdrawal	2023-06-26 09:17:00	0	1607.64	0.9484	0	1	4380.72	1
TXN_10003	99.68	POS	2023-01-06 00:18:00	0	448.65	0.0801	1	0	87541.23	4
TXN_10004	49.88	Bank Transfer	2023-10-10 06:47:00	0	1166.48	0.0827	0	1	40649.87	5

Slika 14: Tablica transaction s podacima

3.5 Provjera podataka

Posljednji korak ove faze bio je provjeriti je li uvoz podataka u bazu podataka uspješno izvršen. Ta validacija provedena je usporedbom podataka iz predprocesirane CSV datoteke i onih pohranjenih u relacijskoj bazi podataka.

Usporedba se odvijala u dva koraka. Prvo su se provjeravali nazivi stupaca kako bi se osiguralo da su svi relevantni atributi prisutni u oba izvora podataka. Nakon toga, sadržaj podataka iz CSV-a i baze uspoređivao se po vrijednostima. Kako bi usporedba bila precizna, poduzete su određene prilagodbe: numerički atributi pretvoreni su u decimalni oblik i zaokruženi na dvije decimale, a atribut vremenskog zapisa konvertiran je u standardni datetime format. Također, redovi su sortirani prema id-u transakcije kako bi se osiguralo da je redoslijed zapisa jednak.

```
def test_columns(self):
    expected_columns = [
        'transaction_id', 'user_id', 'transaction_amount', 'transaction_type', 'timestamp', 'account_balance',
        'device_type', 'ip_address_flag', 'location', 'merchant_category', 'card_type', 'card_age',
        'authentication_method', 'transaction_distance', 'risk_score', 'is_weekend', 'fraud_label',
        'daily_transaction_count', 'avg_transaction_amount_7d', 'failed_transaction_count_7d',
        'previous_fraudulent_activity'
    ]

    df_filtered_columns = [col for col in self.df.columns if col in expected_columns]
    db_filtered_columns = [col for col in self.db_df.columns if col in expected_columns]

    self.assertEqual(df_filtered_columns, db_filtered_columns)

def test_dataframes(self):
    expected_columns = [
        'transaction_id', 'user_id', 'transaction_amount', 'transaction_type', 'timestamp', 'account_balance',
        'device_type', 'ip_address_flag', 'location', 'merchant_category', 'card_type', 'card_age',
        'authentication_method', 'transaction_distance', 'risk_score', 'is_weekend', 'fraud_label',
        'daily_transaction_count', 'avg_transaction_amount_7d', 'failed_transaction_count_7d',
        'previous_fraudulent_activity'
    ]

    common_columns = list(set(expected_columns) & set(self.df.columns) & set(self.db_df.columns))

    df_filtered = self.df[common_columns].sort_values(by="transaction_id").reset_index(drop=True)
    db_df_filtered = self.db_df[common_columns].sort_values(by="transaction_id").reset_index(drop=True)

    numeric_columns = ['transaction_amount', 'account_balance', 'transaction_distance']

    for col in numeric_columns:
        if col in df_filtered.columns:
            df_filtered[col] = df_filtered[col].astype(float).round(2)
            db_df_filtered[col] = db_df_filtered[col].astype(float).round(2)

    if "timestamp" in df_filtered.columns:
        df_filtered["timestamp"] = pd.to_datetime(df_filtered["timestamp"], errors='coerce')
        db_df_filtered["timestamp"] = pd.to_datetime(db_df_filtered["timestamp"], errors='coerce')

    try:
        assert_frame_equal(df_filtered, db_df_filtered, check_dtype=False, rtol=1e-3)
    except AssertionError:
        print("Razlike između CSV-a i baze podataka:")
        print(df_filtered.compare(db_df_filtered))
        raise
```

Slika 15: Usporedba podataka

Provedbom ove provjere došlo se do zaključka da je uvoz podataka uspješno izvršen te da se podaci iz predprocesirane CSV datoteke u potpunosti podudaraju s onima pohranjenima u relacijskoj bazi podataka. Time je potvrđena ispravnost postupka punjenja baze i osigurana kvaliteta podataka za daljnju analizu.

4 Implementacija dimenzijskog modela podataka

Dimenzijski model podataka je pristup dizajnu skladišta podataka koji koristi fakt i dimenzijske tablice. Fakt tablice sadrže kvantitativne podatke o poslovnim događajima, dok dimenzijske tablice pružaju kontekstualne informacije za te događaje.

Temelji se na jednostavnom konceptu koji omogućuje korisnicima brzo i intuitivno pretraživanje podataka, što ga čini vrlo pogodnim za poslovnu inteligenciju i analizu podataka. Može se implementirati kroz dvije osnovne sheme: star shemu i snowflake shemu.

Star shemu karakterizira jedna centralna fakt tablica koja je direktno povezana sa svim dimenzijskim tablicama, koje su u pravilu denormalizirane kako bi sadržavale sve potrebne attribute na jednom mjestu. Denormalizacija smanjuje kompleksnost i broj spajanja u SQL upitima, što rezultira jednostavnijom interpretacijom modela.

Snowflake shema je tip dimenzijskog modela u kojoj su dimenzijske tablice dodatno normalizirane i podijeljene u manje tablice, čime se uklanja redundancija podataka, ali se povećava složenost upita i smanjuje performanse.

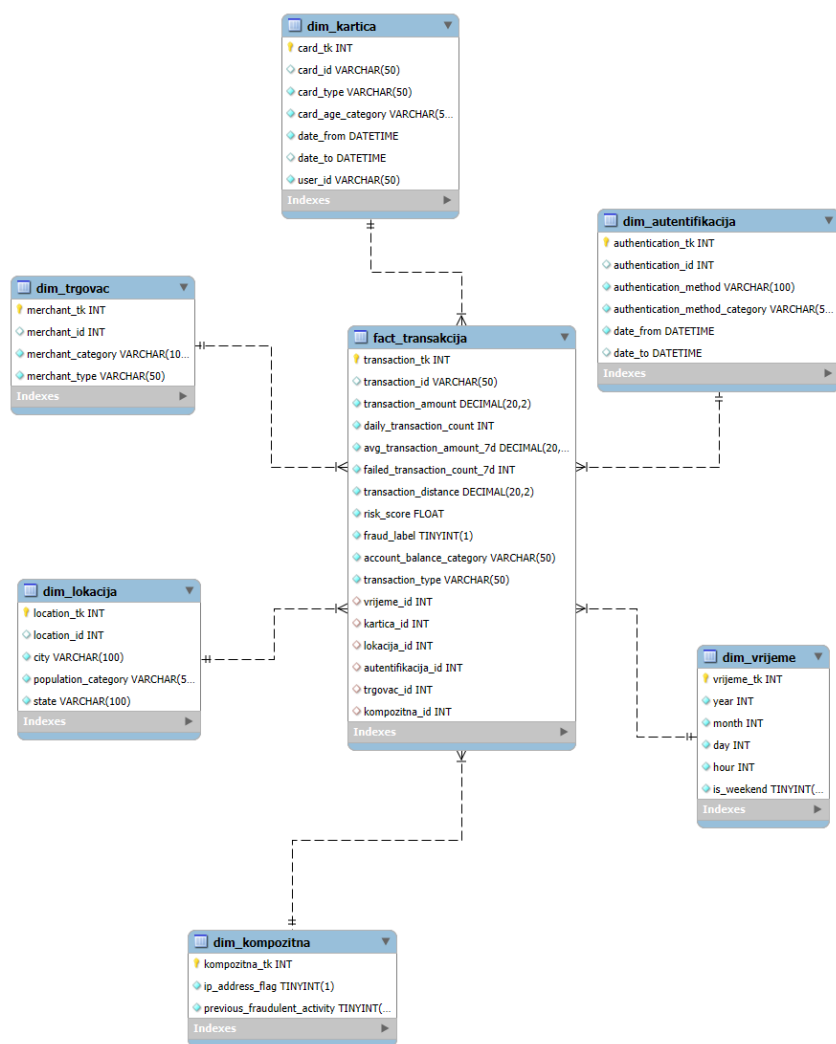
Star shema je često preferirani izbor u poslovnoj inteligenciji zbog svoje jednostavnosti i učinkovitosti u analitičkim upitima. U praksi, dodatna redundancija u dimenzijskim tablicama nije problem jer je cilj brza analiza podataka. Zbog toga se star shema koristi u većini slučajeva kada se gradi skladište podataka, uključujući i ovaj rad. [2]

Dimenzijski model podataka razvijen u ovom radu temelji se na jednoj fact tablici, šest dimenzijskih tablica te dvije degenerirane dimenzije.

Svaka dimenzijska tablica uključuje dodatni, automatski generirani tehnički ključ, koji omogućuje jednoznačno identificiranje svakog retka i osigurava stabilnu vezu s fact tablicom, neovisno o promjenama u prirodnim ključevima. Većina atributa u dimenzijskim tablicama preuzeta je iz relacijskog modela, no u pojedinim slučajevima kvantitativne vrijednosti zamijenjene su kvalitativnim kategorijama, a dodani su i novi atributi kako bi se omogućila bogatija analiza i detaljniji uvid u podatke.

Vremenska dimenzija izdvojena je kao zasebna tablica, pri čemu je originalni timestamp rastavljen na sastavne dijelove: `year`, `month`, `day`, `hour`. Time se omogućuje fleksibilnije grupiranje i analiziranje podataka kroz vrijeme.

Nadalje, u nekim dimenzijskim tablicama identificirane su sporo mijenjajuće dimenzije. Ove promjene praćene su uvođenjem atributa `date from` i `date to`, čime se omogućuje vremensko praćenje važenja određenih vrijednosti i analize koje uzimaju u obzir promjene tijekom vremena.

Slika 16: EER dijagram - dimenzijski

5 Kreiranje ETL procesa

ETL (Extract, Transform, Load) proces predstavlja ključan korak u izgradnji skladišta podataka jer omogućuje prikupljanje, obradu i pohranu podataka iz različitih izvora u jedinstveni centralizirani sustav. Proces se sastoji od tri glavne faze:

Ekstrakcija (Extract) – dohvaćanje podataka iz različitih izvora

Transformacija (Transform) – čišćenje podataka, usklađivanje formata, standardizacija i priprema za učitavanje

Učitavanje (Load) – unos obrađenih podataka u skladište podataka radi daljnje analize i izvještavanja

ETL proces omogućuje da se svi podaci koji dolaze iz različitih izvora spoje u jedno zajedničko skladište podataka.

Skladišta podataka (Data Warehouses, DW) služe kao centralizirani sustavi koji integriraju podatke iz različitih izvora, omogućujući analizu i izvještavanje. [2]

U ovom radu za implementaciju ETL procesa korišten je Apache Spark, alat za obradu velikih količina podataka. Apache Spark omogućuje brzo izvođenje složenih transformacija nad velikim skupovima podataka, a korišten je unutar Docker okruženja, čime je osigurana jednostavna konfiguracija.

U glavnoj `main` datoteci redom su se pozivale sve potrebne funkcije za izvođenje ETL procesa, pri čemu su te funkcije bile organizirane i definirane u zasebnim datotekama. Ovakva modularna struktura omogućila je bolju preglednost, ponovnu iskoristivost koda i jednostavnije održavanje svakog koraka unutar ETL procesa – ekstrakcije, transformacije i učitavanja podataka.

5.1 Ekstrakcija podataka

Za početak je bilo potrebno provesti ekstrakciju podataka. Kao što je prethodno navedeno, podaci su dolazili iz dva izvora: CSV datoteke koja je sadržavala 20 posto podataka te relacijske baze podataka u kojoj se nalazilo preostalih 80 posto. Procesom ekstrakcije dohvaćeni su svi podaci iz oba izvora, čime je omogućena njihova daljnja obrada u ETL procesu.

5.2 Transformacija podataka

Nakon obavljene ekstrakcije, pristupilo se fazi transformacije podataka, koja je bila najzahtjevniji i vremenski najintenzivniji dio procesa. Razlog tome leži u potrebi za čišćenjem podataka, standardizacijom formata, identifikacijom i uklanjanjem nekonzistentnosti, kao i u integraciji podataka iz dvaju različitih izvora. Također, tijekom transformacije bilo je potrebno osigurati da svi podaci budu strukturirani i prilagođeni formatu dimenzijskog modela kako bi se mogli ispravno učitati u skladište podataka.

Transformacija podataka provedena je tako da su se podaci najprije pripremili i prilagodili za svaku dimenzijsku tablicu pojedinačno, a potom je izvršena transformacija podataka za fact tablicu. Ovakav pristup omogućio je pravilno povezivanje dimenzijskih tablica s fact tablicom, čime je osigurana konzistentnost i integritet podataka unutar dimenzijskog modela.

Za dimenziju autentifikacija, transformacija podataka provedena je tako što su iz baze podataka i CSV datoteke odabrani relevantni stupci. Budući da se identifikator autentifikacije nalazi isključivo u bazi, za podatke iz CSV-a u taj je stupac umetnuta vrijednost null. Dodatno je u dimenzijsku tablicu uveden novi atribut koji kategorizira metode autentifikacije u dvije skupine: Secure i Insecure. Ova kategorizacija izrađena je pomoću funkcije jer navedeni atribut nije postojao ni u jednom od izvora podataka. Također su definirani vremenski atributi `date from` i `date to` radi praćenja sporo mijenjajućih dimenzija, konkretno promjena u kategorizaciji metoda autentifikacije. Vrijednost atributa `date from` postavlja se u trenutku pokretanja skripte, dok se `date to` ostavlja praznim sve dok se ne pojavi nova verzija zapisa. Ovakav pristup omogućuje precizno praćenje valjanosti i promjena podataka kroz vrijeme.

```
def transform_authentifikacija_dim(authentication_df, csv_authentication_df=None):
    # Baza podataka
    db_auth_df = (
        authentication_df
        .select(
            col("id").cast(LongType()).alias("authentication_id"),
            initcap(trim(col("authentication_method"))).alias("authentication_method")
        )
    )

    # CSV podaci
    if csv_authentication_df:
        csv_df = (
            csv_authentication_df
            .selectExpr("authentication_method")
            .withColumn("authentication_method", initcap(trim(col("authentication_method"))))
            .withColumn("authentication_id", lit(None).cast(LongType()))
        )

        db_auth_df = db_auth_df.unionByName(csv_df)

    # Brisanje duplikata
    db_auth_df = db_auth_df.dropDuplicates(["authentication_method"])

    # Definiranje kategorija metoda autentifikacija
    db_auth_df = db_auth_df.withColumn(
        "authentication_method_category",
        when(col("authentication_method").isin("Biometric", "Otp"), "Secure")
        .when(col("authentication_method").isin("Password", "Pin"), "Insecure")
        .otherwise("Unknown")
    )
```

Slika 17: Transformacija podataka za dimenziju autentifikacija

Sljedeća dimenzijska tablica odnosila se na karticu. Transformacija podataka za ovu dimenziju provedena je tako da su se iz baze podataka i CSV datoteke dohvatili svi relevantni atributi, uključujući i `card age`. Iako se taj atribut ne pohranjuje izravno u dimenzijskoj tablici, bio je ključan jer se na temelju njega dodao novi atribut - kategorija starosti kartice. Ovaj atribut omogućio je klasifikaciju kartica u tri kvalitativne skupine:

New, Stable i Long Term, čime je izvorni numerički podatak pretvoren u kvalitativan podatak pogodan za analizu. Nakon definiranja kategorija, atribut `card age` je uklonjen iz tablice. Kao i u prethodnoj dimenziji, dodani su i vremenski atributi `date from` i `date to` radi praćenja sporo mijenjajućih dimenzija, konkretno promjena u kategoriji starosti kartice. Vrijednost atributa `date from` postavlja se na trenutni datum i vrijeme, dok `date to` ostaje prazan sve dok se ne pojavi nova verzija zapisa. Ovakav pristup osigurava povijesnu točnost i praćenje promjena kroz vrijeme.

```
def transform_kartica_dim(card_df, user_df, csv_card_df=None):
    c = card_df.alias("c")
    u = user_df.alias("u")

    # Baza podataka
    db_cards_df = (
        c.join(u, col("c.user_fk") == col("u.id"), "left")
        .select(
            col("c.id").cast(StringType()).alias("card_id"),
            col("c.card_type").alias("card_type"),
            col("c.card_age").alias("card_age"),
            col("u.id").cast(StringType()).alias("user_id")
        )
    )

    # CSV podaci
    if csv_card_df:
        csv_cards_df = (
            csv_card_df
            .select(
                col("card_type"),
                col("card_age").cast(int),
                col("user_id").cast(StringType())
            )
            .withColumn("card_id", lit(None).cast(StringType()))
        )

        db_cards_df = db_cards_df.select("card_id", "card_type", "card_age", "user_id") \
            .unionByName(csv_cards_df)

    # Definiranje kategorija starosti kartica
    db_cards_df = db_cards_df.withColumn(
        "card_age_category",
        when(col("card_age") < 60, "New")
        .when((col("card_age") >= 60) & (col("card_age") < 120), "Stable")
        .otherwise("Long term")
    )

    # Brisanje duplikata
    db_cards_df = db_cards_df.dropDuplicates(["card_type", "user_id", "card_age"])

    # Uklanjanje card_age
    db_cards_df = db_cards_df.drop("card_age")

    window = Window.orderBy("card_type", "user_id", "card_id")
    db_cards_df = (
        db_cards_df
        .withColumn("card_tk", row_number().over(window))
        .withColumn("date_from", current_timestamp())
        .withColumn("date_to", lit(None).cast("timestamp"))
    )
```

Slika 18: Transformacija podataka za dimenziju kartica

Kompozitna dimenzijska tablica u ovom slučaju sadržavala je dva boolean atributa koji nisu međusobno izravno povezani, ali su objedinjeni s ciljem analitičke učinkovitosti i preglednosti. Kreiranjem ove dimenzije omogućeno je stvaranje kartezijevog produkta vrijednosti tih dvaju atributa, što rezultira s ukupno četiri moguće kombinacije – po jedna za svaku kombinaciju vrijednosti oba atributa. Transformacija ove tablice bila je relativno

jednostavna jer su oba atributa već bili dostupni i u CSV datoteci i u relacijskoj bazi podataka. Također, nije bilo potrebe za dodavanjem dodatnih atributa niti za naprednijom obradom podataka.

```
def transform_kompozitna_dim(composite_df, csv_composite_df=None):  
  
    # Baza podataka  
    db_df = (  
        composite_df  
        .select(  
            col("ip_address_flag").cast("boolean"),  
            col("previous_fraudulent_activity").cast("boolean")  
        )  
    )  
  
    # CSV podaci  
    if csv_composite_df:  
        csv_df = (  
            csv_composite_df  
            .select(  
                col("ip_address_flag").cast("boolean"),  
                col("previous_fraudulent_activity").cast("boolean")  
            )  
        )  
  
        combined_df = db_df.unionByName(csv_df)  
  
    # Brisanje duplikata  
    combined_df = combined_df.dropDuplicates(["ip_address_flag", "previous_fraudulent_activity"])  
  
    # Definiranje finalne tablice  
    window = Window.orderBy("ip_address_flag", "previous_fraudulent_activity")  
    final_df = (  
        combined_df  
        .withColumn("kompozitna_tk", row_number().over(window))  
        .select(  
            "kompozitna_tk",  
            "ip_address_flag",  
            "previous_fraudulent_activity"  
        )  
    )
```

Slika 19: Transformacija podataka za kompozitnu dimenziju

Za dimenziju lokacija prikupljeni su svi relevantni atributi iz CSV datoteke i relacijske baze podataka. Budući da u CSV datoteci nisu postojali podaci o populaciji i državi, ti su atributi inicijalno postavljeni na null. Međutim, to nije predstavljalo problem jer su se u tablicu pohranjivali isključivo jedinstveni gradovi, a svi gradovi prisutni u CSV-u već su postojali u bazi. Time je omogućeno da se nakon spajanja podataka svi gradovi povežu s kompletnim informacijama, čime se u konačnoj dimenzijskoj tablici izbjegla pojava null vrijednosti. Atribut populacija poslužio je za generiranje dodatnog kvalitativnog atributa – kategorije veličine grada. Na temelju vrijednosti populacije gradovi su razvrstani u četiri skupine: *mega city*, *large city*, *medium city*, *small city*. Nakon što je ta transformacija provedena, izvorni atribut uklonjen je iz tablice kako bi se zadržala samo kvalitativna interpretacija.

```

def transform_kompozitna_dim(composite_df, csv_composite_df=None):

    # Baza podataka
    db_df = (
        composite_df
        .select(
            col("ip_address_flag").cast("boolean"),
            col("previous_fraudulent_activity").cast("boolean")
        )
    )

    # CSV podaci
    if csv_composite_df:
        csv_df = (
            csv_composite_df
            .select(
                col("ip_address_flag").cast("boolean"),
                col("previous_fraudulent_activity").cast("boolean")
            )
        )

        combined_df = db_df.unionByName(csv_df)

    # Brisanje duplikata
    combined_df = combined_df.dropDuplicates(["ip_address_flag", "previous_fraudulent_activity"])

    # Definiranje finalne tablice
    window = Window.orderBy("ip_address_flag", "previous_fraudulent_activity")
    final_df = (
        combined_df
        .withColumn("kompozitna_tk", row_number().over(window))
        .select(
            "kompozitna_tk",
            "ip_address_flag",
            "previous_fraudulent_activity"
        )
    )

```

Slika 20: Transformacija podataka za dimenziju lokacija

U dimenzijskoj tablici `trgovac`, uz postojeće attribute preuzete iz CSV datoteke i relacijske baze podataka, dodan je novi atribut `merchant type` koji je nastao primjenom funkcije nad postojećim atributom `merchant category`. Funkcija je svrstavala postojeće kategorije u šire skupine: `everyday`, `luxury`, `consumable`. Cilj ove transformacije bio je uvođenje hijerarhije unutar podataka, čime se omogućava detaljnija i fleksibilnija analiza u kasnijim fazama izvještavanja.

```
def transform_trgovac_dim(merchant_df, csv_merchant_df=None):
    # Baza podataka
    db_merchant_df = (
        merchant_df
        .select(
            col("id").cast(LongType()).alias("merchant_id"),
            initcap(trim(col("merchant_category"))).alias("merchant_category")
        )
    )

    # CSV podaci
    if csv_merchant_df:
        csv_df = (
            csv_merchant_df
            .selectExpr("merchant_category")
            .withColumn("merchant_category", initcap(trim(col("merchant_category"))))
            .withColumn("merchant_id", lit(None).cast(LongType()))
        )
        db_merchant_df = db_merchant_df.unionByName(csv_df)

    # Brisanje duplikata
    db_merchant_df = db_merchant_df.dropDuplicates(["merchant_category"])

    # Definiranje tipa trgovca
    db_merchant_df = db_merchant_df.withColumn(
        "merchant_type",
        when(col("merchant_category").isin("Groceries"), "Everyday")
        .when(col("merchant_category").isin("Travel", "Restaurants"), "Luxury")
        .when(col("merchant_category").isin("Electronics", "Clothing"), "Consumable")
        .otherwise("Unknown")
    )
```

Slika 21: Transformacija podataka za dimenziju trgovac

Posljednja dimenzijska tablica za koju je provedena transformacija podataka bila je dimenzija vrijeme. Iz baze i CSV datoteke preuzeta su dva ključna atributa: informacija o tome je li transakcija izvršena tijekom vikenda te timestamp transakcije. Budući da je cilj bio strukturirati podatke prema year, month, day, hour, bilo je potrebno izdvojiti te komponente iz timestamp vrijednosti. Međutim, zbog problema s vremenskim zonama, pristup parsiranja timestampa izravno, nije davao dobre rezultate pa se vrijednost najprije morala pretvoriti u string, a zatim su se iz nje izdvojili pojedinačni elementi.

```
def transform_vrijeme_dim(date_df, csv_date_df=None):
    def prepare_df(df):
        return (
            df
            .withColumn("timestamp_str", col("timestamp").cast("string")) # Osiguravanje da je datum string zbog problema s vremenskim zonama
            .select(
                col("timestamp_str").alias("timestamp"),
                col("is_weekend").cast("boolean")
            )
            .withColumn("year", substring("timestamp", 1, 4).cast("int"))
            .withColumn("month", substring("timestamp", 6, 2).cast("int"))
            .withColumn("day", substring("timestamp", 9, 2).cast("int"))
            .withColumn("hour", substring("timestamp", 12, 2).cast("int"))
        )

    # Baza podataka
    db_df = prepare_df(date_df)

    # CSV podaci
    if csv_date_df:
        csv_df = prepare_df(csv_date_df)
        combined_df = db_df.unionByName(csv_df)
```

Slika 22: Transformacija podataka za dimenziju vrijeme

Nakon što su završile sve transformacije podataka za dimenzijske tablice, pristupilo se pripremi i transformaciji podataka za fact tablicu, što je bio najzahtjevniji i vremenski najintenzivniji dio procesa transformacije. Prvi korak uključivao je deduplikaciju dimenzijskih tablica odnosno uklanjanje viškova redaka s identičnim vrijednostima. U slučaju-

vima gdje su postojale višestruke pojave istih kombinacija atributa unutar dimenzijskih tablica, bilo je potrebno zadržati samo prvi redak kako bi se osigurala jednoznačnost tehničkih ključeva. Ova deduplikacija bila je ključna kako bi se spriječilo stvaranje pogrešnih veza prilikom spajanja s fact tablicom i kako bi broj redova odgovarao stvarnom broju transakcija bez višestrukih uparivanja istih dimenzija.

```
# Dedupliciranje dimenzija (uzimanje prvog retka ako ih ima više)
w_kartica = Window.partitionBy("card_type", "card_age_category", "user_id").orderBy("card_tk")
dim_kartica_dedup = dim_kartica.withColumn("rn", row_number().over(w_kartica)).filter(col("rn") == 1).drop("rn")

w_lokacija = Window.partitionBy("city").orderBy("location_id")
dim_lokacija_dedup = dim_lokacija.withColumn("rn", row_number().over(w_lokacija)).filter(col("rn") == 1).drop("rn")

w_auth = Window.partitionBy("authentication_method").orderBy("authentication_id")
dim_auth_dedup = dim_authentifikacija.withColumn("rn", row_number().over(w_auth)).filter(col("rn") == 1).drop("rn")

w_trgovac = Window.partitionBy("merchant_category").orderBy("merchant_id")
dim_trgovac_dedup = dim_trgovac.withColumn("rn", row_number().over(w_trgovac)).filter(col("rn") == 1).drop("rn")

w_kompozitna = Window.partitionBy("ip_address_flag", "previous_fraudulent_activity").orderBy("kompozitna_tk")
dim_kompozitna_dedup = dim_kompozitna.withColumn("rn", row_number().over(w_kompozitna)).filter(col("rn") == 1).drop("rn")

w_vrijeme = Window.partitionBy("year", "month", "day", "hour").orderBy("vrijeme_tk")
dim_vrijeme_dedup = dim_vrijeme.withColumn("rn", row_number().over(w_vrijeme)).filter(col("rn") == 1).drop("rn")
```

Slika 23: Deduplikacija dimenzijskih tablica

Nakon provedene deduplikacije, pristupilo se dohvaćanju podataka iz CSV datoteke i relacijske baze podataka. U ovom koraku prikupljeni su svi potrebni atributi za formiranje fact tablice. Kako bi se osigurala ispravne veze prema dimenzijskim tablicama, za svaki redak bilo je potrebno pronaći odgovarajuće tehničke ključeve dimenzija. To je postignuto spajanjem tablica na temelju jednog ili više atributa iz izvora (CSV/baza podataka) koji odgovaraju vrijednostima u dimenzijskim tablicama. Kada bi se pronašao redak u dimenzijskoj tablici s podudarnim vrijednostima, iz njega se dohvaćao tehnički ključ ili id koji se potom unosio kao strani ključ u fact tablicu.

Jedna od dvije degenerirane dimenzije nastala je na način da je preuzet atribut `account balance`, na temelju kojeg su kreirane kategorije: `low`, `average`, `above average`. Time je kvantitativni podatak pretvoren u kvalitativni.

```

# Baza podataka
joined_db = (
    db_trans_df.alias("t")
    .join(dim_kartica.alias("k"), col("t.card_fk") == col("k.card_id"), "left")
    .join(dim_lokacija_dedup.alias("l"), col("t.location_fk") == col("l.location_id"), "left")
    .join(dim_auth_dedup.alias("a"), col("t.authentication_fk") == col("a.authentication_id"), "left")
    .join(dim_trgovac_dedup.alias("m"), col("t.merchant_fk") == col("m.merchant_id"), "left")
    .join(dim_vrijeme_dedup.alias("d"),
        (year(col("t.timestamp")) == col("d.year")) &
        (month(col("t.timestamp")) == col("d.month")) &
        (dayofmonth(col("t.timestamp")) == col("d.day")) &
        (hour(col("t.timestamp")) == col("d.hour")), "left")
    .join(dim_kompozitna_dedup.alias("co"),
        (col("t.ip_address_flag") == col("co.ip_address_flag")) &
        (col("t.previous_fraudulent_activity") == col("co.previous_fraudulent_activity")), "left")
    .withColumn("account_balance_category", when(col("t.account_balance") < 1000, "Low")
        .when((col("t.account_balance") >= 1000) & (col("t.account_balance") < 5000), "Average")
        .otherwise("Above Average"))
    .select(
        col("t.id").alias("transaction_id"),
        col("t.transaction_amount"),
        col("t.daily_transaction_count"),
        col("t.avg_transaction_amount_7d"),
        col("t.failed_transaction_count_7d"),
        col("t.transaction_distance"),
        col("t.transaction_type"),
        col("t.fraud_label").cast("boolean").alias("fraud_label"),
        col("t.risk_score"),
        col("account_balance_category"),
        col("k.card_id"),
        col("l.location_id"),
        col("a.authentication_id"),
        col("m.merchant_id"),
        col("d.vrijeme_id"),
        col("co.kompozitna_id")
    )
)

```

Slika 24: Primjer transformacije podataka za fact tablicu

Važno je istaknuti da je u svim dimenzijskim i fact tablici dodan automatski generirani tehnički ključ, koji služi kao jedinstveni identifikator svakog retka i omogućuje pouzdano povezivanje između tablica unutar skladišta podataka. Ovaj pristup olakšava upravljanje podacima i održava integritet veze između činjenica i dimenzija.

Također, na kraju svake faze transformacije podataka provedena je kontrola broja zapisa kako bi se osigurala potpuna i točna obrada podataka. Ova provjera služi da potvrdi da je broj unesenih podataka u skladu s očekivanim brojem iz izvornog dataset-a.

Primjer takve provjere prikazan je na slici ispod, gdje se provjerava da fact tablica sadrži točno 50.000 redaka, što odgovara ukupnom broju transakcija u početnom dataset-u.

```

# Provjera broja podataka
assert fact_df.count() == 50000, "Number of transactions from step one of the project."

```

Slika 25: Primjer provjere broja podataka

5.3 Učitavanje podataka

Nakon završetka transformacije podataka, pristupilo se učitavanju pripremljenih podataka u postojeću bazu podataka koja je dizajnirana prema dimenzijskom modelu.

Na slici je prikazan primjer jedne tablice s unesenim podacima, koji predstavljaju konačni rezultat cjelokupnog ETL procesa.

Result Grid										
Filter Rows:										
Edit: Export/Import: Wrap Cell Contents: Fetch rows:										
nt_7d	transaction_distance	risk_score	fraud_label	account_balance_category	transaction_type	vrijeme_id	kartica_id	lokacija_id	autentifikacija_id	trgovac_id
	4610.43	0.3773	0	Above Average	ATM Withdrawal	2595	47479	9	4	1
	2284.15	0.5871	0	Above Average	ATM Withdrawal	45237	38591	11	4	3
	4273.45	0.6237	0	Above Average	POS	1218	27090	4	2	2
	3446.99	0.0785	0	Above Average	ATM Withdrawal	44257	44453	5	1	1
	2968.75	0.1635	0	Above Average	ATM Withdrawal	31976	11061	13	2	1
	1198.43	0.8101	0	Above Average	Bank Transfer	33738	5034	2	1	1
	1335.29	0.776	1	Above Average	Online	12801	32360	9	3	1
	1607.64	0.9484	1	Average	ATM Withdrawal	24079	15879	11	4	1
	498.65	0.0801	0	Above Average	POS	656	14557	6	3	1
	1156.90	0.007	1	Above Average	Bank Transfer	41172	24572	8	2	1

Output:

#	Time	Action	Message
1	18:05:12	USE dw_dimensional	0 row(s) affected
2	18:05:16	SELECT * FROM fact_transakcija LIMIT 0, 1000	1000 row(s) returned

Slika 26: Primjer popunjene tablice nakon ETL procesa

6 Analiza podataka i vizualizacija

Nakon uspješne implementacije cjelokupnog procesa izgradnje skladišta podataka slijedi završna faza koja uključuje analizu i vizualizaciju podataka. Ova faza omogućuje korisnicima da iz postojećih podataka izvuku korisne uvide i temeljem njih donesu poslovne odluke.

Analiza i vizualizacija podataka ključni su koraci u procesu poslovne inteligencije, omogućujući organizacijama da interpretiraju velike količine podataka na intuitivan i pregledan način.

Ključnu ulogu u analitičkoj fazi rada ima Online Analytical Processing (OLAP) – tehnologija osmišljena za učinkovitu multidimenzionalnu analizu podataka. OLAP sustavi omogućuju izvođenje složenih upita nad velikim količinama podataka te korisnicima pružaju mogućnost da podatke pregledavaju i analiziraju iz različitih perspektiva.

OLAP se odnosi na sustave koji podržavaju prikaz tekstualnih i numeričkih podataka iz skladišta podataka, u svrhu donošenja odluka. Ovi alati omogućuju brzo i fleksibilno dobivanje odgovora na analitičke upite, pri čemu je struktura podataka optimizirana za analizu. Tijekom rada korištene su neke od osnovnih OLAP operacija:

- SLICE – filtriranje podataka unutar jedne dimenzije na određenu vrijednost ili raspon vrijednosti
- DICE – filtriranje podataka prema više dimenzija istovremeno, čime se formira ciljano manji podskup podataka
- ROLL-UP – sažimanje i agregacija podataka prelaskom na višu razinu hijerarhije unutar dimenzije čime se smanjuje količina detalja i povećava preglednost
- DRILL-DOWN – prelazak na detaljnije razine hijerarhije ili dodavanje dodatnih dimenzija
- PIVOT – mijenjanje redoslijeda dimenzija u prikazu podataka rotirajući podatkovnu kocku kako bi se omogućio prikaz podataka iz druge perspektive [4]

Za vizualizaciju podataka u ovom radu korišten je alat Tableau, jedno od najpoznatijih rješenja za poslovnu inteligenciju. Tableau omogućuje izradu interaktivnih grafikona, izvještaja i dashboarda te se jednostavno povezuje s različitim izvorima podataka. [5] Zahvaljujući intuitivnom sučelju i snažnim vizualnim mogućnostima, Tableau se pokazao kao izuzetno prikladan za analizu složenih podataka dobivenih iz skladišta.

6.1 Analiza iznosa transakcija

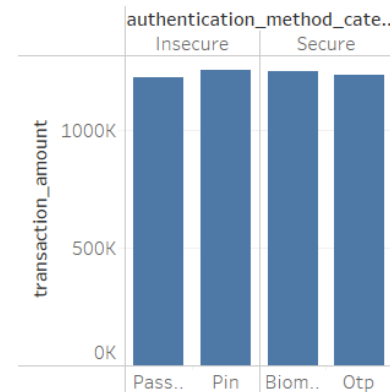
Prvi je dashboard fokusiran na analizu iznosa transakcija kako bi se otkrili obrasci i trendovi u potrošnji korisnika. Sadrži četiri grafička prikaza, pri čemu svaki prikazuje iznos

transakcija iz druge perspektive. Te se perspektive odnose na prikaz iznosa transakcija prema vremenu, namjeni, autentifikaciji i lokacijama na kojima su obavljene.

Iznos transakcija prema lokaciji

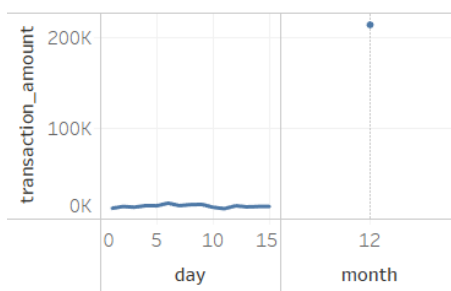
population_c...	city	state				
		Australia	India	Japan	United Ki..	United St..
Large City	Bangalore		155.061			
	Birmingham			595.220		
	Chicago					142.851
	Houston					149.829
	Hyderabad		143.701			
	Melbourne	603.050				
	Nagoya			599.077		
	Pune		147.062			
	San Francisco					149.961
Mega City	Sydney	393.916				
	Delhi		143.426			
	London			390.871		
	Los Angeles					158.227
	Mumbai		395.802			
	New York					399.431
	Tokio			403.065		

Iznos transakcija prema autentifikaciji

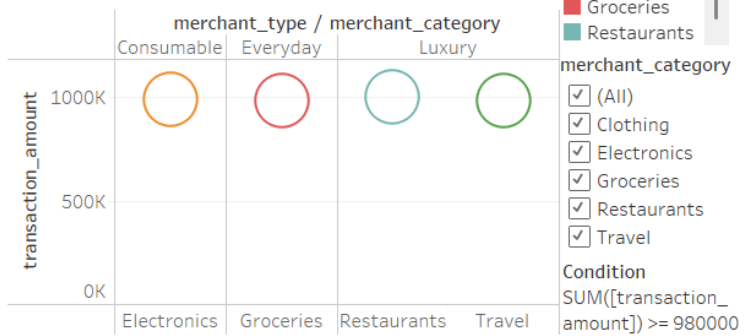

ANALIZA IZNOSA TRANSAKCIJA

Iznos transakcija prema vremenu

Iznos transakcija prema namjeni

Slika 27: Dashbord analize iznosa transakcija

Grafički prikaz transakcijskih iznosa prema lokaciji izrađen je korištenjem **drill-down** pristupa, koji omogućuje postupno istraživanje podataka od razine država prema gradovima. Dodatno je prikazan i atribut koji označava kojoj kategoriji populacije pripada svaki grad. Prikaz je strukturiran kao **pivot**-tablica: gradovi i njihove populacijske kategorije nalaze se u redovima, dok stupce predstavljaju pojedine države. Vrijednosti unutar tablice prikazuju ukupne iznose transakcija.

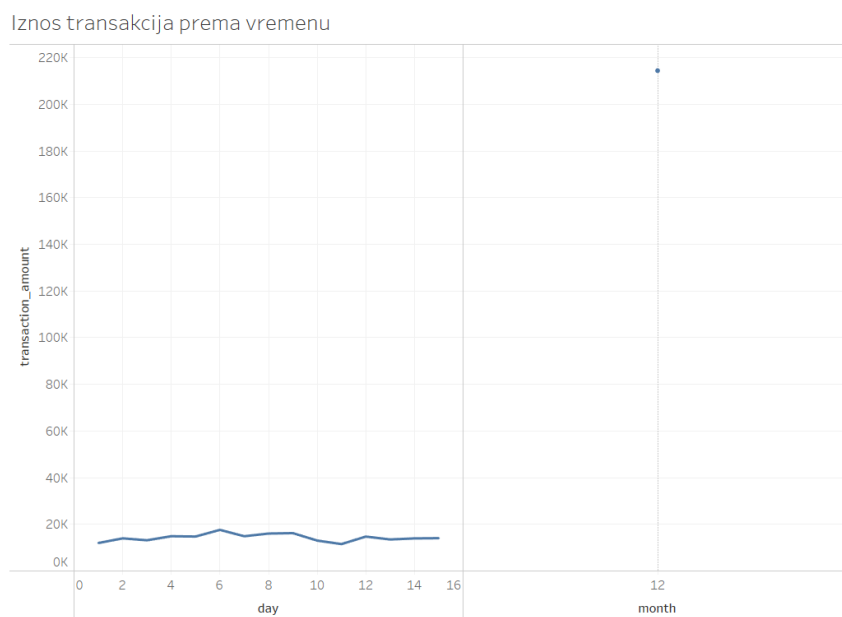
Iznos transakcija prema lokaciji

population_category	city	state				
		Australia	India	Japan	United Kingdom	United States
Large City	Bangalore		155.061			
	Birmingham				595.220	
	Chicago					142.851
	Houston					149.829
	Hyderabad		143.701			
	Melbourne	603.050				
	Nagoya			599.077		
	Pune		147.062			
	San Francisco					149.961
Mega City	Sydney	393.916				
	Delhi		143.426			
	London				390.871	
	Los Angeles					158.227
	Mumbai		395.802			
	New York					399.431
	Tokio			403.065		

Slika 28: Iznos transakcija prema lokaciji

Cilj ovog prikaza je omogućiti brzu identifikaciju lokacija s neuobičajeno visokim ili niskim iznosima transakcija. Prikaz olakšava uočavanje odstupanja jer omogućuje izravnu usporedbu različitih lokacija i populacijskih kategorija unutar iste države ili među državama. Time se analitičarima omogućuje da ciljano usmjere daljnju analizu na sumnjive gradove ili regije.

Grafički prikaz iznosa transakcija prema vremenu izrađen je korištenjem djelomičnog **drill-down** pristupa, pri čemu su prikazani podaci na razini mjeseca i dana. Prikaz je oblikovan kao **pivot** jer su zamijenjene pozicije mjeseca i dana u odnosu na uobičajenu poredak. Uz to, primijenjen je i **dice** pristup budući da su prikazane samo određene vrijednosti, konkretno prvih 15 dana u 12. mjesecu.

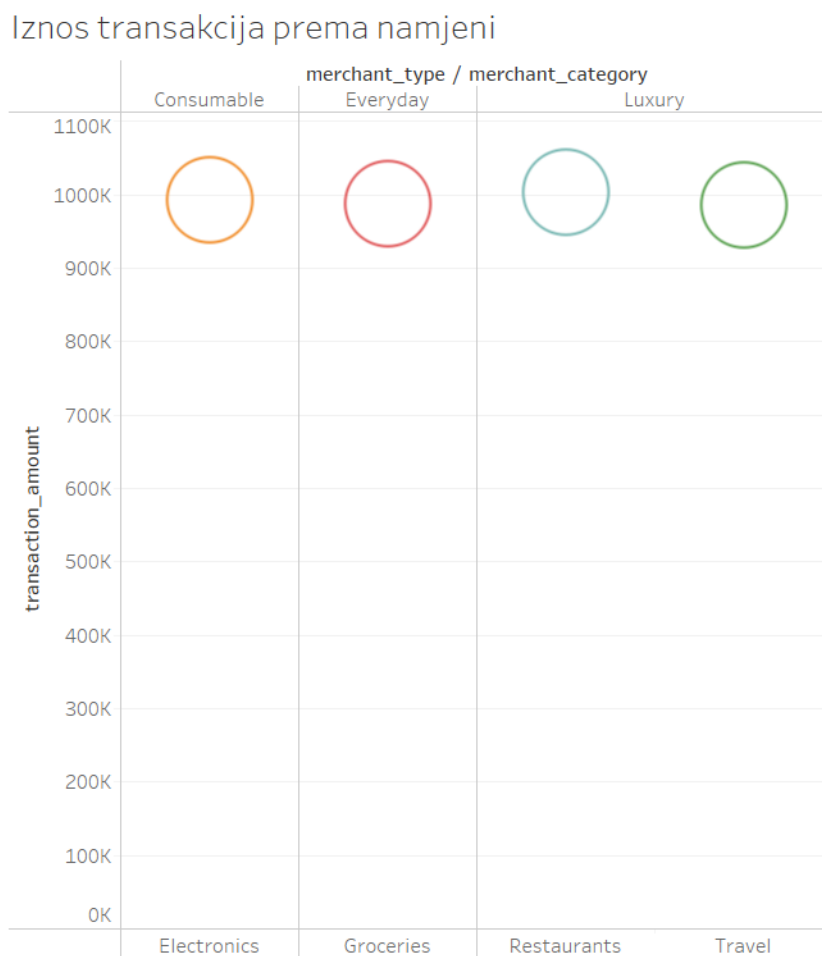

Slika 29: Iznos transakcija prema vremenu

Cilj ovog prikaza bio je analizirati iznose transakcija tijekom blagdanskih razdoblja,

s naglaskom na prvu polovicu prosinca. U tom vremenu potrošnja prirodno raste, što stvara kontekst u kojem se potencijalne prijevare mogu lakše prikriti unutar pojačanog broja i vrijednosti transakcija. Ovakav vremenski prikaz omogućuje analitičarima da prepoznaju neuobičajena odstupanja od očekivanih sezonskih obrazaca te usmjere pažnju na transakcije koje ne prate tipične blagdanske trendove.

Grafički prikaz iznosa transakcija prema namjeni izrađen je kao **drill-down** gdje su prikazani tip i kategorija trgovca kojem je transakcija namijenjena. Također, primijenjen je **slice** filter kojim je zadano da iznos transakcije mora biti najmanje 980 000, što je rezultiralo smanjenjem prikaza jer jedna od pet kategorija nije zadovoljila taj uvjet.

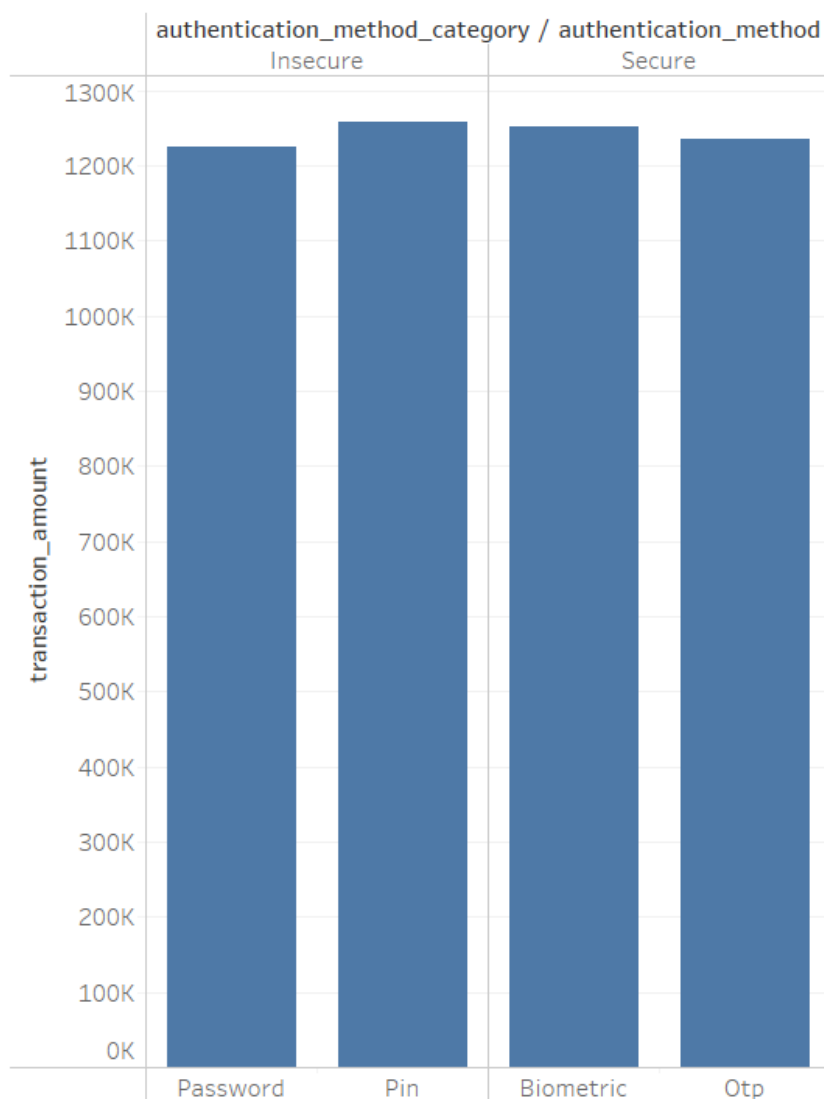

Slika 30: Iznos transakcija prema namjeni

Cilj ovog prikaza je identificirati iznose transakcija prema namjeni i vrstama namjene, filtriranjem na veće transakcije kako bi se uočile ključne kategorije s visokim financijskim aktivnostima. Ovaj pristup pomaže u prepoznavanju potencijalno rizičnih obrazaca u potrošnji, što može biti korisno upravljanje rizicima.

Posljednji grafički prikaz na ovom dashboardu prikazuje iznos transakcija prema načinu autentifikacije. Primijenjen je **drill-down** pristup koji omogućuje detaljniju analizu iznosa transakcija prema korištenoj metodi autentifikacije i pripadajućoj kategoriji.

Iznos transakcija prema autentifikaciji

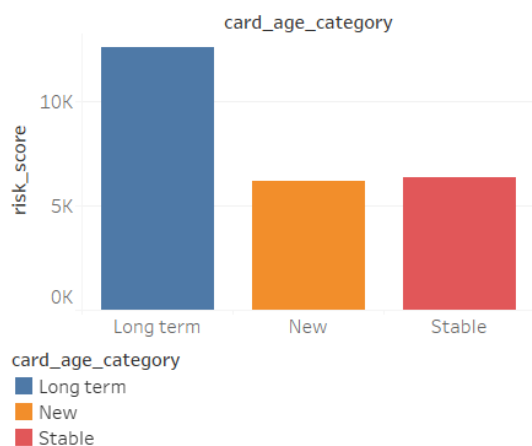
Slika 31: Iznos transakcija prema autentifikaciji

Cilj ovog prikaza je pratiti iznose transakcija u odnosu na različite metode autentifikacije kako bi se identificirale potencijalne nepravilnosti ili rizici povezani s određenim načinima potvrde identiteta. Time se olakšava otkrivanje neuobičajenih obrazaca koji mogu ukazivati na pokušaje prijave.

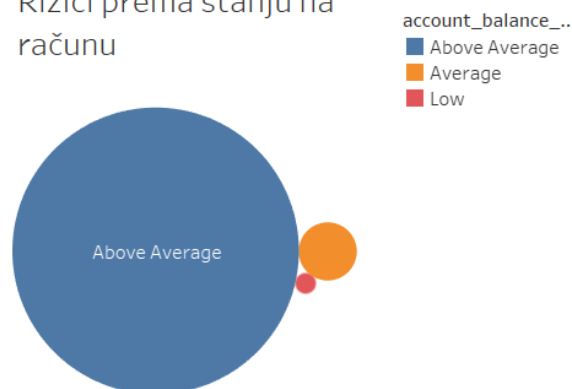
6.2 Analiza rizika

Dashboard za analizu rizika fokusira se na prepoznavanje sumnjivih transakcija kroz različite dimenzije podataka. Sastoji se od četiri grafička prikaza, od kojih svaki analizira rizike na temelju različitih atributa kao što su vrsta kartice, stanje na računu te sigurnosni flagovi povezani s transakcijama.

Rizici prema kartici

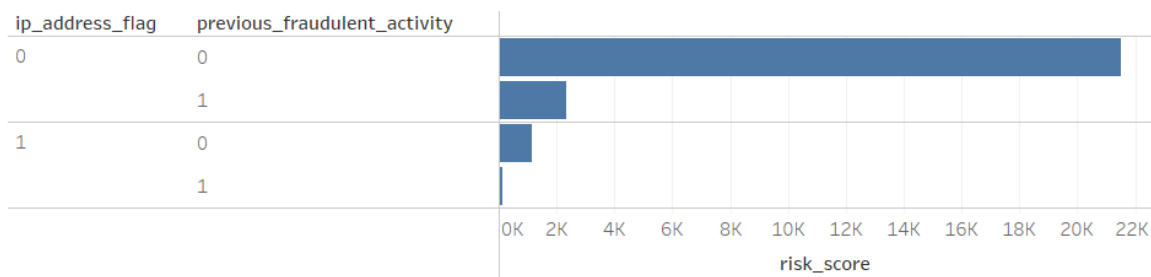

Rizici prema stanju na računu

ANALIZA RIZIKA

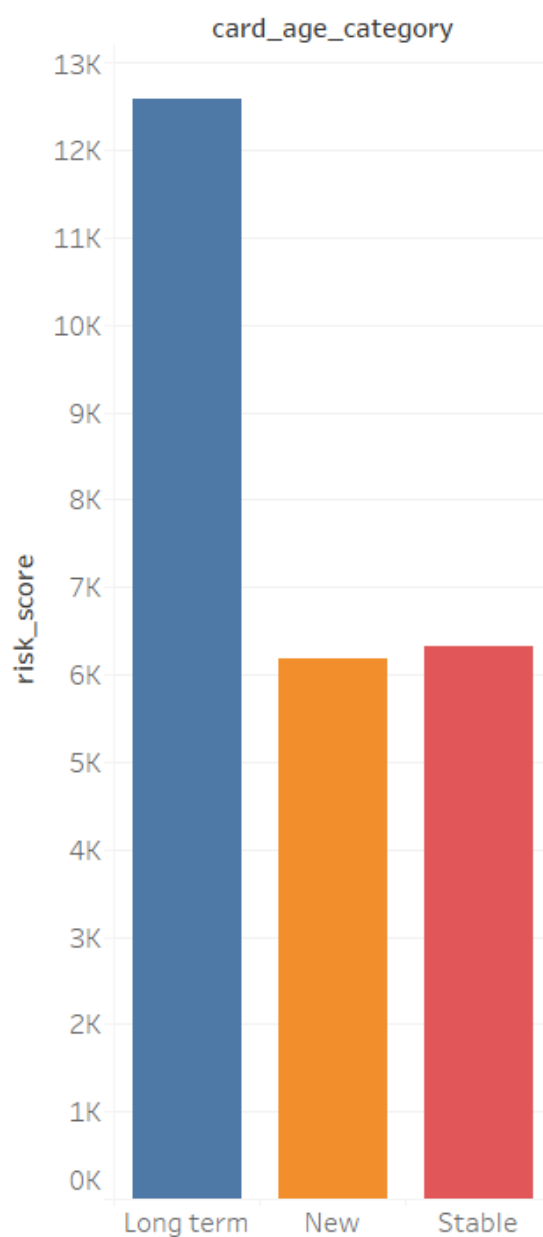
Rizici prema flagovima

Slika 32: Dashbord analize rizika

Grafički prikaz rizika prema kartici izrađen je korištenjem roll-up pristupa, pri čemu su prikazane samo kategorije kartica, bez detalja o pojedinim tipovima. Na taj način omogućena je analiza rizika na višoj, sažetijoj razini apstrakcije.

Rizici prema kartici

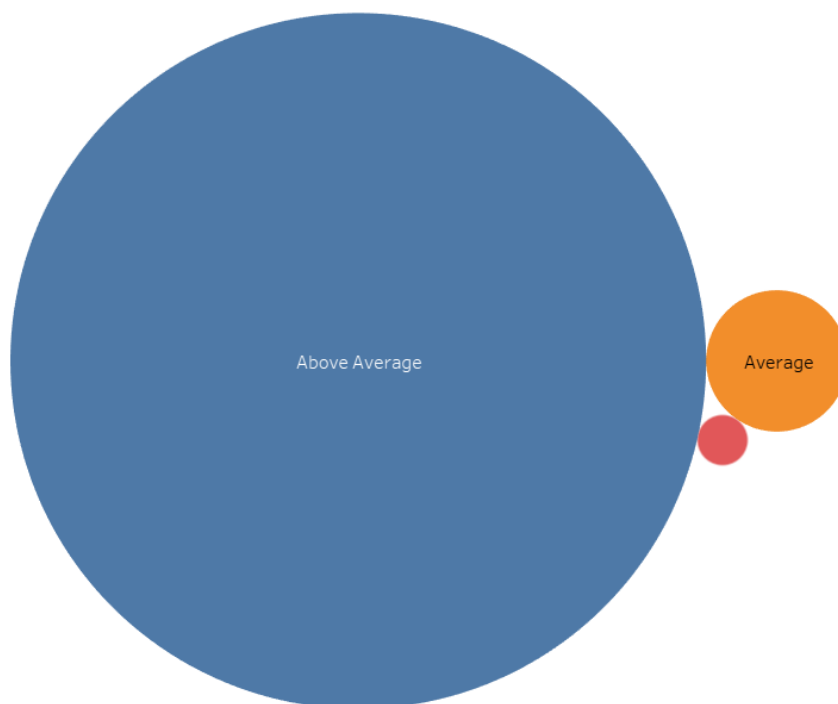

Slika 33: Rizici prema kartici

Cilj ovog prikaza je omogućiti brzu identifikaciju kategorija kartica koje su povezane s višim razinama rizika. Agregiranjem podataka na razinu kategorije olakšava se uočavanje potencijalno rizičnih skupina kartica, što može pomoći u donošenju strateških odluka o daljnjem praćenju ili ograničavanju određenih kartičnih kategorija.

Grafički prikaz rizika prema stanju na računu uključuje degeneriranu dimenziju, pri čemu se analizira ukupan rizik za svaku kategoriju stanja računa. Ovakav prikaz omogućuje uvid u to postoje li određeni rasponi stanja na računu koji su učestalije povezani s rizičnim transakcijama.

Rizici prema stanju na računu

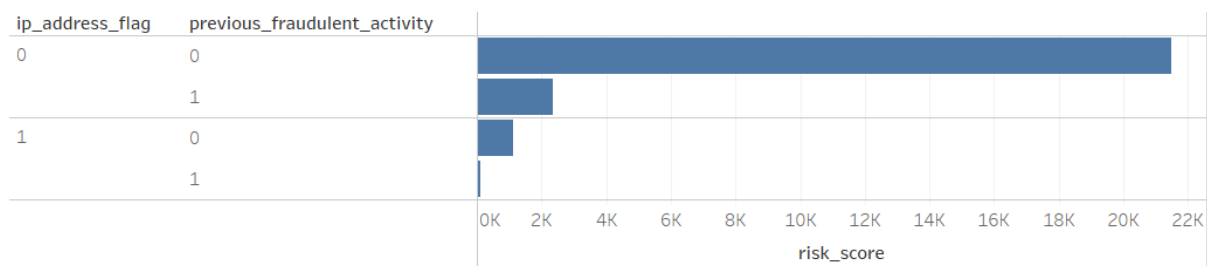

Slika 34: Rizici prema stanju na računu

Cilj ovog prikaza je utvrditi postoji li povezanost između stanja na računu i razine rizika transakcija. Analizom ukupnog rizika po kategorijama stanja omogućuje se identifikacija potencijalno rizičnih skupina korisnika, u ovom slučaju onih s iznad prosječnim saldom, što može pomoći u ranijem otkrivanju sumnjivih aktivnosti.

Grafički prikaz rizika prema flagovima prikazuje razine rizika na temelju oznaka koje se odnose na IP adresu i prethodnu prijevarnu aktivnost korisnika. Prikaz je oblikovan kao *pivot*-tablica jer su zamijenjene pozicije atributa po kojima se vrši analiza i samog rizika koji se promatra.

Rizici prema flagovima

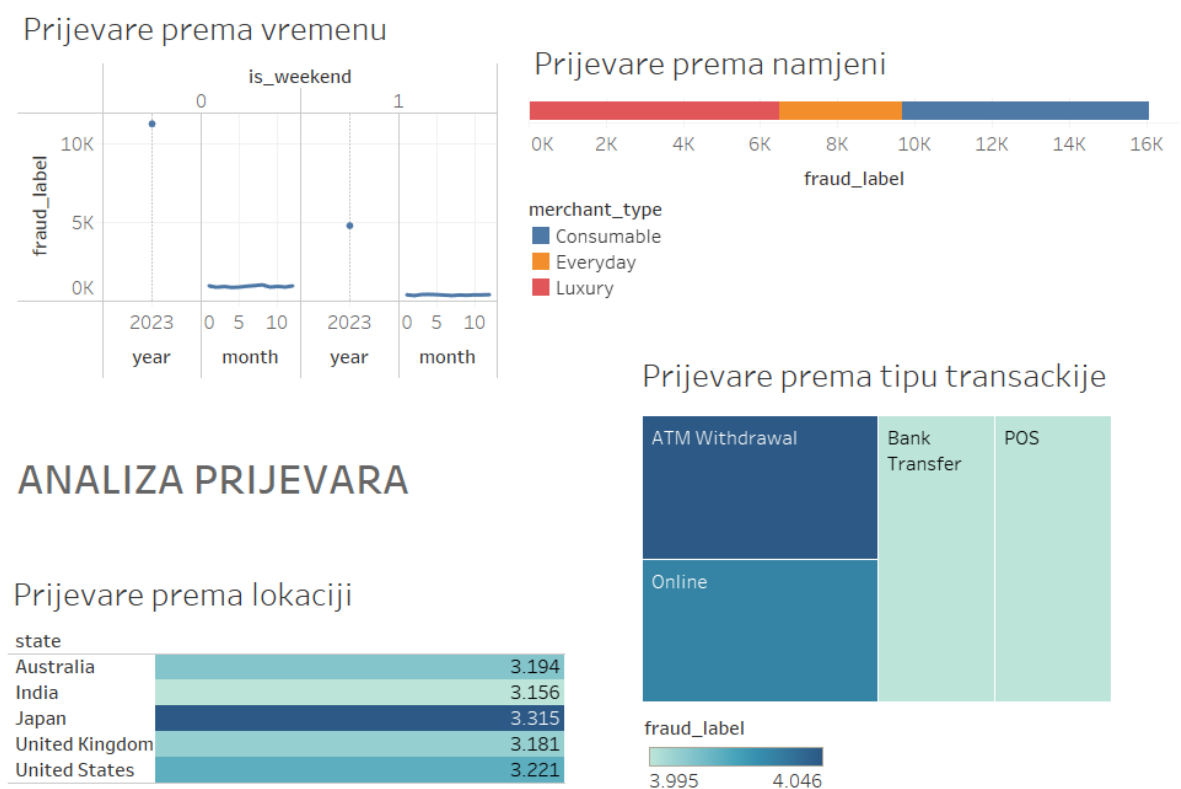
Slika 35: Rizici prema flagovima

Cilj ovog prikaza je analizirati kako sigurnosni flagovi, sumnjive IP adrese i prethodne

prijevarne aktivnosti utječu na razinu rizika transakcija. Ovakva analiza omogućuje prepoznavanje kombinacija faktora koje se češće pojavljuju uz rizične transakcije, što može pomoći u unapređenju mehanizama za detekciju prijevara.

6.3 Analiza prijevara

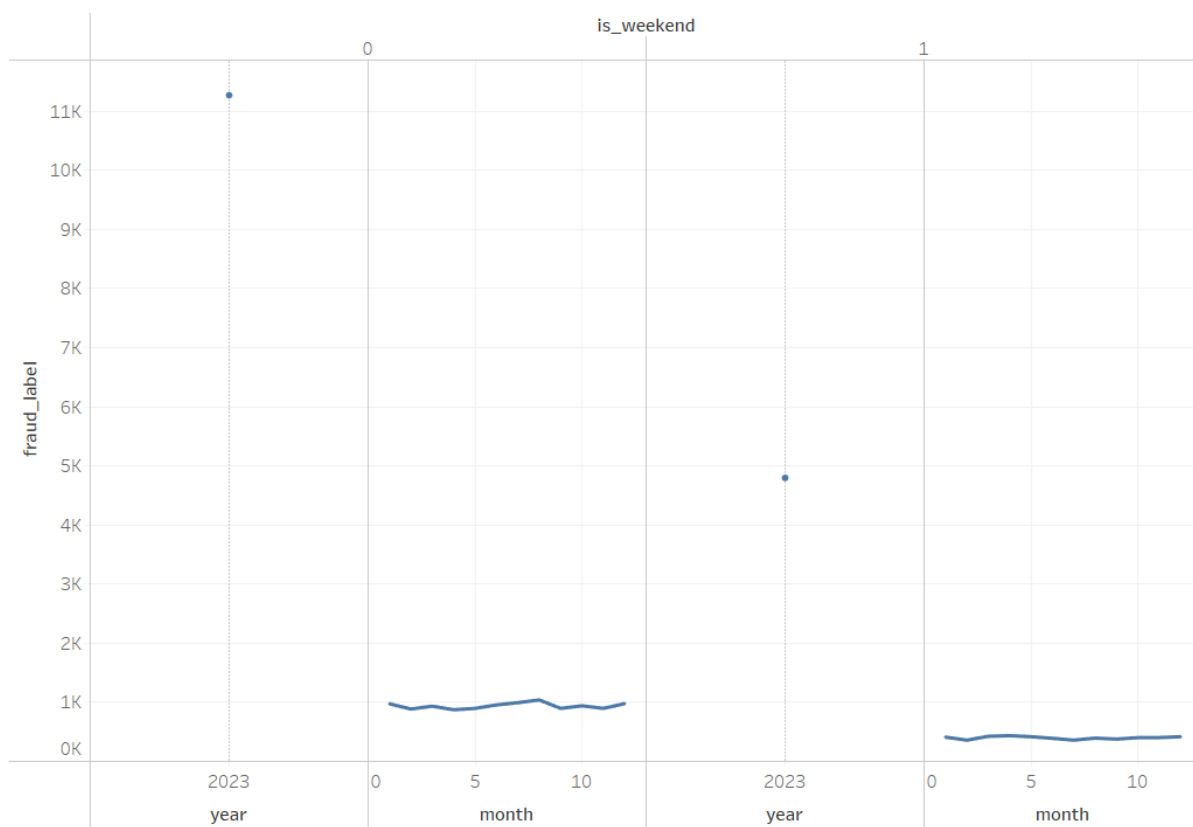
Posljednji dashboard predstavlja središnji dio analize jer je izravno usmjeren na identifikaciju i razumijevanje obrazaca prijevarenih transakcija. Sadrži četiri grafička prikaza koja obuhvaćaju ključne dimenzije povezane s prijevarama: vrijeme, namjenu, lokaciju i tip transakcije. Kroz sve prethodne analize oblikovan je kontekst potreban za ovaj završni korak, vizualizaciju prijevara. Time se omogućuje preciznije prepoznavanje faktora koji doprinose pojavi sumnjivih aktivnosti te se analitičarima pruža alat za donošenje informiranih odluka u prevenciji prijevara.

Slika 36: Dashbord analize prijevara

Grafički prikaz prijevara prema vremenu predstavlja djelomični **drill-down** jer ne ide do krajnje razine vremenske hijerarhije. Prikazane su prijevare agregirane po mjesecima i godinama, uz dodatnu podjelu na radne dane i vikende.

Prijevare prema vremenu

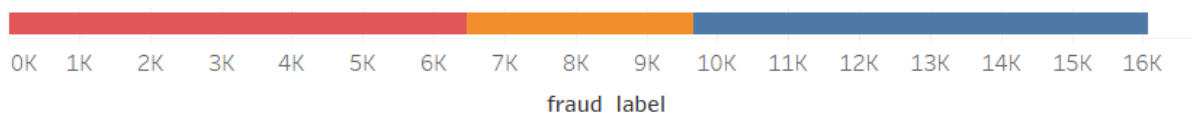

Slika 37: Prijevare prema vremenu

Cilj ovog prikaza je identificirati vremenske obrasce u pojavi prijevara te razlikovati učestalost prijevara između radnih dana i vikenda. Takva analiza pomaže u prepoznavanju perioda s povećanim rizikom, čime se može unaprijediti pravovremena prevencija i nadzor.

Grafički prikaz prijevara prema namjeni prikazuje učestalost prijevara u odnosu na tip trgovca. Prikaz je izrađen kao **pivot**-tablica jer su zamijenjene pozicije atributa, tip trgovca kao kriterij analize i broj prijevara kao vrijednost, kako bi se omogućila preglednija usporedba između različitih kategorija. Budući da se prikazuje samo tip bez pripadajuće kategorije trgovca, uočava se i primjena **roll-up** operacije, kojom se agregiraju podaci na višu razinu hijerarhije dimenzije.

Prijevare prema namjeni

Slika 38: Prijevare prema namjeni

Cilj ovog prikaza je utvrditi koje kategorije trgovaca bilježe veću učestalost prijevarnih transakcija. Na taj način moguće je prepoznati rizične sektore unutar trgovinske mreže i

usmjeriti dodatnu kontrolu na najukritičnije tipove trgovaca.

Grafički prikaz prijevара prema lokaciji izrađen je primjenom `roll-up` pristupa, pri čemu se podaci agregiraju na razinu država, bez detaljnije razrade na razinu gradova. Time se omogućuje pregled distribucije prijevара na višoj geografskoj razini.

Prijevare prema lokaciji

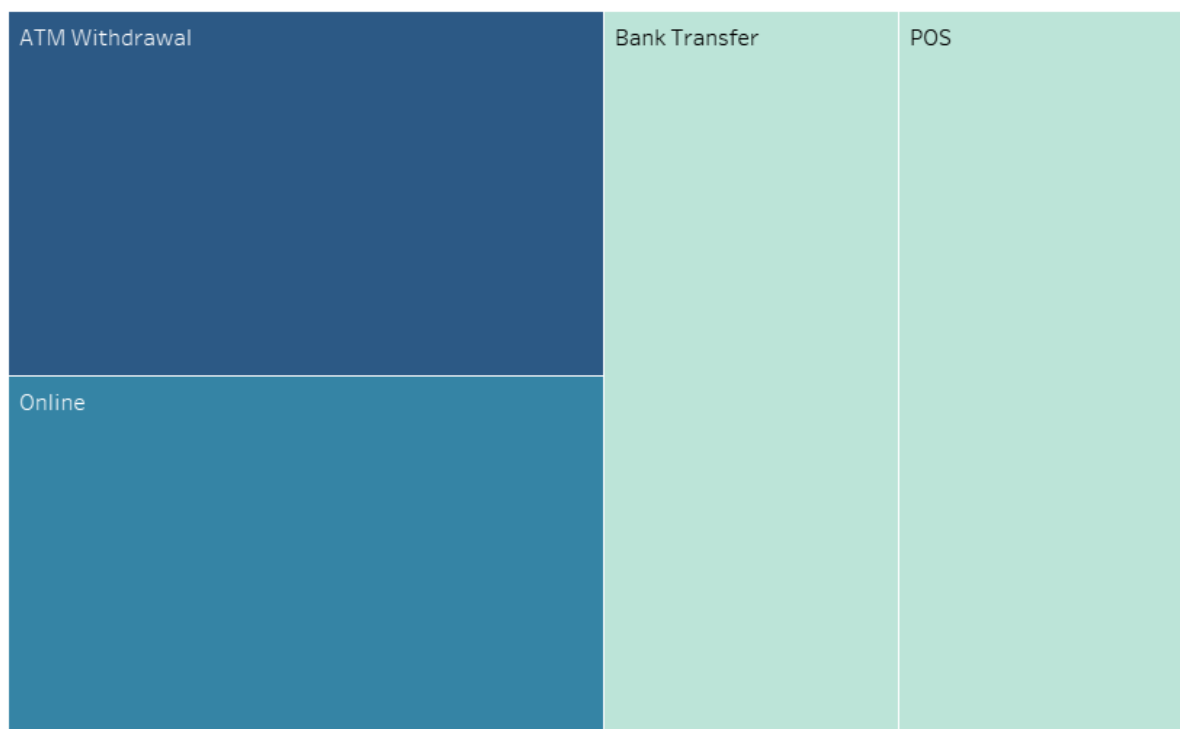
state	
Australia	3.194
India	3.156
Japan	3.315
United Kingdom	3.181
United States	3.221

Slika 39: Prijevare prema lokaciji

Cilj ovog prikaza je dobiti uvid u geografsku raspodjelu prijevара na razini država kako bi se identificirale lokacije s povećanom učestalošću sumnjivih transakcija. Takav pregled pomaže u prepoznavanju zemalja koje zahtijevaju pojačan nadzor ili dodatne mjere sigurnosti u sustavu plaćanja.

Grafički prikaz prijevара prema tipu transakcije temelji se na degeneriranoj dimenziji, pri čemu se tip transakcije koristi kao jedini atribut za analizu. Prikaz pokazuje ukupan broj prijevара za svaki tip transakcije, omogućujući jasan uvid u to koje vrste transakcija su najčešće povezane s prijevarama.

Prijevare prema tipu transakcije

Slika 40: Prijevare prema tipu transakcije

Cilj ovog prikaza je identificirati koje vrste transakcija su najčešće povezane s prijevarama aktivnostima. Analizom učestalosti prijevara prema tipu transakcije omogućuje se usmjeravanje sigurnosnih mjera na transakcijske obrasce koji predstavljaju veći rizik.

Svi izrađeni dashboardi zajednički omogućuju dublje razumijevanje transakcijskog ponašanja kako bi se na temelju toga mogli donijeti zaključci vezani uz potencijalne prijevare. Prikazivanjem podataka iz različitih perspektiva omogućuje se uočavanje neuobičajenih obrazaca, odstupanja i rizičnih kombinacija atributa. Na taj način analitičari mogu prepoznati gdje i kada se prijevare najčešće događaju, te koji su čimbenici s njima povezani. Dashboardi time postaju alat za podršku u ranom otkrivanju prijevara i donošenju učinkovitijih strategija prevencije.

7 Predikcijski model za detekciju prijevara

U okviru ovog rada, za predikciju prijevornih transakcija korišten je algoritam **XGBoost** (Extreme Gradient Boosting), optimizirana distribuirana biblioteka za gradijentno boostanje stabala razvijena s ciljem postizanja maksimalne učinkovitosti, fleksibilnosti i prenosivosti. [6]

Gradient boosting je metoda strojnog učenja koja izgrađuje prediktivni model kao niz međusobno povezanih jednostavnih modela, najčešće stabala odlučivanja. Svaki novi model trenira se tako da ispravlja pogreške koje su napravili prethodni modeli, čime se sustavno poboljšava točnost predikcije. Modeli se treniraju sekvencijalno, a konačna predikcija dobiva se zbrajanjem predikcija svih pojedinačnih modela u nizu. Takav pristup omogućuje učinkovito učenje i visoku prilagodbu modela, posebno kod složenih klasifikacijskih problema poput otkrivanja prijevara. [7]

7.1 Priprema podataka

Prvi korak u razvoju predikcijskog modela bio je izdvajanje podataka iz postojećeg skladišta podataka pohranjenog u MySQL bazi. Budući da je model za detekciju prijevara implementiran u programskom jeziku Python, podatke je bilo potrebno pretvoriti u prikladan format za obradu u okruženju za strojno učenje.

Tablice dimenzijskog modela spojene su korištenjem SQL upita, a rezultati izvoza spremljeni su u obliku CSV datoteke. Cijeli postupak izvršen je Python skriptom koja pomoću biblioteka **SQLAlchemy** i **pandas** uspostavlja vezu s bazom podataka, izvršava upit nad dimenzijskim modelom i sprema dohvaćene podatke u CSV formatu. Ova transformacija omogućila je daljnju obradu podataka, čime je stvoren temelj za razvoj klasifikacijskog modela za prepoznavanje prijevara u transakcijama.

7.2 Razvoj predikcijskog modela

Za implementaciju predikcijskog modela bilo je potrebno najprije učitati prethodno pripremljeno skladište podataka. Nakon učitavanja, ispisani su prvi redci skupa, čime se provjerilo je li struktura podataka ispravno prenesena. Slijedila je osnovna analiza skupa podataka, koja je uključivala prikaz informacija o kolonama, opisnih statistika kao i provjeru prisutnosti nedostajućih vrijednosti. Time se dobio uvid u opću kvalitetu skupa podataka i identificirale su se potencijalne nepravilnosti prije daljnje obrade. Također, analizirana je distribucija ciljne varijable **fraud_label**, kojom se označava je li transakcija prijevara. Budući da je riječ o binarnoj klasifikaciji s izraženom neuravnoteženošću, ova analiza bila je važna za planiranje strategija balansiranja skupa podataka.

7.2.1 Prva verzija modela

Prva verzija modela poslužila je kao početni pristup za izgradnju modela za detekciju prijevara u transakcijama, s ciljem dobivanja inicijalnog uvida u performanse bez primjene dodatnih tehnika balansiranja ili optimizacije hiperparametara.

U ovoj verziji, ciljna varijabla bila je `fraud_label`, dok su iz skupa značajki uklonjeni atributi koji nisu doprinijeli procesu klasifikacije ili bi mogli uvesti pristranost. Kategorijski atributi su pretvoreni u numerički format, čime je omogućeno njihovo korištenje unutar modela temeljenog na stablima odlučivanja. Nakon toga, podaci su podijeljeni na trening i test skup u omjeru 80:20. Na trening skupu je treniran osnovni XGBClassifier bez dodatne prilagodbe hiperparametara, dok su performanse modela evaluirane na test skupu pomoću metrika ROC AUC score, precision, recall i F1-score.

ROC AUC predstavlja površinu ispod ROC krivulje koja prikazuje odnos između `true positive rate` i `false positive rate`. Njezina vrijednost kreće se od 0 do 1, gdje 1 predstavlja savršen model, a 0.5 model koji klasificira slučajno. Visoka vrijednost znači da model dobro razlikuje pozitivne od negativnih primjera. Precision je omjer ispravno predviđenih pozitivnih primjera i svih pozitivno predviđenih primjera. Visoka preciznost znači malo lažnih uzbuna. Recall je omjer ispravno prepoznatih pozitivnih primjera i svih stvarnih pozitivnih primjera. Visok recall znači mali broj propuštenih stvarnih pozitivnih slučajeva, u ovom slučaju prijevara. F1 score je harmonička sredina između precision-a i recall-a. Koristi se kada treba postići ravnotežu između precision-a i recall-a. [8]

```
import pandas as pd
from sklearn.model_selection import train_test_split
from xgboost import XGBClassifier
from sklearn.metrics import roc_auc_score, classification_report

# Ciljna varijabla
y = df['fraud_label']

# Uklanjanje nepotrebnih atributa
X = df.drop(columns=['fraud_label', 'transaction_id', 'user_id', 'kartica_date_from', 'kartica_date_to', 'auth_date_from', 'auth_date_to', 'risk_score'])

# Pretvaranje kategorijskih podataka u numeričke
X = pd.get_dummies(X)

# Podjela na trening (80%) i test (20%)
X_train, X_test, y_train, y_test = train_test_split(X, y, test_size=0.2, random_state=42)

# Inicijalizacija XGBoost klasifikatora
model = XGBClassifier(eval_metric='logloss', random_state=42)

# Treniranje modela
model.fit(X_train, y_train)

# Predikcija vjerojatnosti za test skup
y_pred_proba = model.predict_proba(X_test)[:, 1]

# Predikcija klasa za test skup
y_pred = model.predict(X_test)

# Evaluacija modela
auc = roc_auc_score(y_test, y_pred_proba)
print(f"ROC AUC score: {auc:.4f}")

print(classification_report(y_test, y_pred))
```

Slika 41: Razvoj prve verzije modela

Ostvareni rezultat ROC AUC metrike od 0.8083 ukazuje na solidnu sposobnost modela da razlikuje prijevarne od neprijevarnih transakcija. Međutim, detaljniji uvid u klasifika-

cijski izvještaj otkriva izražen disbalans između precision-a i recall-a za klasu 1. Naime, iako je precision iznimno visok (0.99), vrijednost recall-a iznosi samo 0.63, što znači da je model propustio identificirati značajan broj stvarnih prijevarena.

Takav rezultat može biti posljedica neuravnoteženosti skupa podataka, gdje model favorizira većinsku klasu. U kontekstu detekcije prijevara, ovakva situacija je neprihvatljiva jer je visok recall presudan, odnosno svaki propušteni slučaj prijave može imati značajne financijske posljedice.

Zbog toga je bilo nužno unaprijediti model kroz balansiranje skupa podataka uporabom SMOTE tehnika i optimizaciju hiperparametara da bi se povećala osjetljivost na manjinsku klasu bez značajnog narušavanja ukupne preciznosti.

ROC AUC score: 0.8083					
Izvještaj klasifikacije:					
	precision	recall	f1-score	support	
0	0.85	1.00	0.92	6769	
1	0.99	0.63	0.77	3231	
accuracy			0.88	10000	
macro avg	0.92	0.81	0.84	10000	
weighted avg	0.89	0.88	0.87	10000	

Slika 42: Evaluacija prve verzije modela

Ova početna verzija poslužila je kao referentna točka za poboljšanje modela, uključujući balansiranje podataka i podešavanje hiperparametara.

7.2.2 Finalna verzija modela

Cilj razvoja finalne verzije modela bio je povećati recall, odnosno recall modela za pozitivnu klasu.

Nakon osnovne pripreme i obrade skupa podataka, uslijedila je podjela skupa podataka na tri dijela: trening skup, validacijski skup i testni skup. Prvi korak bio je odvajanje 20 posto skupa podataka za testiranje modela, kako bi se dobio objektivan uvid u sposobnost generalizacije modela na prethodno neviđenim podacima. Nakon toga, preostalih 80 posto podataka podijeljeno je na trening i validacijski skup. Na taj je način ostvarena konačna struktura, gdje je 60 posto podataka činilo trening skup koji se koristi za učenje modela, 20 posto podataka validacijski skup koji se koristi za evaluaciju modela tijekom faze treniranja i podešavanje hiperparametara te 20 posto podataka testni skup koji se koristi za završnu evaluaciju.

```
# 4. Podjela na train/val/test
X_train_val, X_test, y_train_val, y_test = train_test_split(
    X, y, test_size=0.2, random_state=42, stratify=y
)

X_train, X_val, y_train, y_val = train_test_split(
    X_train_val, y_train_val, test_size=0.25, random_state=42, stratify=y_train_val
)
```

Slika 43: Podjela skupa podataka

Prije treniranja modela, bilo je potrebno uzeti u obzir značajnu neuravnoteženost skupa podataka, odnosno nejednak broj pozitivnih i negativnih primjera u ciljnoj varijabli **fraud label**. U problemima poput detekcije prijevara, takav disbalans može dovesti do toga da model teži predviđanju većinske klase. Kako bi se umanjio utjecaj neravnoteže, korišten je parametar **scale pos weight**, koji je dostupan unutar XGBoost klasifikatora. Ovaj parametar omogućuje modelu da uvaži neuravnoteženost među klasama tako što naglašava značaj manjinske klase tijekom treniranja, čime se poboljšava detekcija rijetkih, ali kritičnih pojava [9], u ovom slučaju transakcijskih prijevara. Vrijednost **scale pos weight** izračunata je kao omjer broja negativnih i pozitivnih primjera unutar trening skupa.

Dodatni korak poduzet za ublažavanje problema neuravnoteženosti bio je i oversampling manjinske klase korištenjem tehnike **SMOTE** (Synthetic Minority Over-sampling Technique). Umjesto dupliciranja postojećih primjera manjinske klase, SMOTE generira nove sintetičke primjere interpolacijom između postojećih uzoraka i njihovih najbližih susjeda. Time se stvara veća raznolikost unutar manjinske klase i smanjuje rizik od overfitting-a koji se može javiti kod jednostavnog kopiranja uzoraka. U sklopu ovog rada definirane su tri različite SMOTE varijante, s ciljem istraživanja njihovog utjecaja na performanse modela:

1. SMOTE - osnovna verzija koja ravnomjerno generira sintetičke uzorke manjinske klase kroz interpolaciju, čime se izravno smanjuje disbalans između klasa.
2. BorderlineSMOTE - fokusira se isključivo na primjere manjinske klase koji se nalaze u blizini granice između klasa, odnosno u područjima gdje je klasifikacija najnesigurnija.
3. SVMSMOTE - definira granice odlučivanja te generira sintetičke primjere oko ključnih točaka koje definiraju prijelaz između klasa.[10]

```
# 6. Definiranje SMOTE tehnika
smote_variants = {
    'SMOTE': SMOTE(random_state=42),
    'BorderlineSMOTE': BorderlineSMOTE(random_state=42),
    'SVMSMOTE': SVMSMOTE(random_state=42)
}
```

Slika 44: Definiranje SMOTE tehnika

Kako bi se poboljšale performanse XGBoost modela, definirana je mreža hiperparametara u sklopu koje su obuhvaćeni ključni parametri koji značajno utječu na ponašanje i učinkovitost modela. Cilj je bio pronaći optimalnu kombinaciju parametara koja omogućuje najbolju generalizaciju modela na neviđenim podacima.

Nakon definiranja SMOTE tehnika, provedena je evaluacija njihove učinkovitosti u kombinaciji s XGBoost klasifikatorom. Cilj je bio istražiti kako različite tehnike oversamplinga u kombinaciji s dodatnim metodama balansiranja i optimizacijom hiperparametara utječu na sposobnost modela da prepozna transakcije označene kao prijevare. Za svaku SMOTE tehniku stvoren je pipeline koji se sastoji od tri ključna koraka:

1. Oversampling pomoću SMOTE tehnike - generiraju se sintetički primjeri manjinske klase interpolacijom između postojećih primjera i njihovih susjeda.
2. Undersampling pomoću RandomUnderSampler-a - nakon proširenja manjinske klase, većinska klasa dodatno se reducira metodom nasumičnog undersamplinga. RandomUnderSampler uklanja slučajne primjere iz većinske klase sve dok se ne postigne željeni omjer između klasa. Ova metoda smanjuje veličinu skupa podataka i ubrzava treniranje, a u kombinaciji sa SMOTE-om omogućuje bolji balans i veću robusnost modela u klasifikaciji neuravnoteženih podataka [11].
3. Treniranje modela putem XGBoost klasifikatora – model se trenira na balansiranom skupu podataka uz primjenu definiranih vrijednosti hiperparametara i metrika.

Kako bi se pronašla optimalna kombinacija hiperparametara za XGBoost klasifikator, korišten je algoritam GridSearchCV, metoda koja pretražuje sve moguće kombinacije hiperparametara definirane u mreži i koristi križnu validaciju kako bi ocijenila učinak svake kombinacije. [12] Nakon pretrage, odabrana je ona kombinacija parametara koja postiže najbolji rezultat prema recall-u, s obzirom na to da je u kontekstu detekcije prijevara prioritet prepoznati što veći broj stvarnih pozitivnih slučajeva. Za evaluaciju svakog modela korištene su četiri metrike: ROC AUC, F1 score, precision i recall. Recall je odabran kao glavna metrika optimizacije jer mjeri sposobnost modela da pravilno prepozna stvarne prijevare. Za svaku SMOTE tehniku odabrana je najbolja kombinacija hiperparametara na temelju vrijednosti recall-a. Ona konfiguracija koja je postigla najviši rezultat definirana je kao završni model koji se koristi za evaluaciju na testnom skupu.

```

# 8. Evaluacija po svim SMOTE varijantama
for smote_name, smote_instance in smote_variants.items():
    print(f"\nEvaluacija za {smote_name}")

    pipeline = Pipeline([
        ('smote', smote_instance),
        ('under', RandomUnderSampler(random_state=42)),
        ('xgb', XGBClassifier(scale_pos_weight=scale_pos_weight, eval_metric='logloss', random_state=42))
    ])

    scoring = {
        'roc_auc': 'roc_auc',
        'f1': 'f1',
        'recall': 'recall',
        'precision': 'precision'
    }

    grid = GridSearchCV(
        estimator=pipeline,
        param_grid=param_grid,
        scoring=scoring,
        refit='recall', # fokus na recall
        cv=3,
        verbose=1,
        n_jobs=-1
    )

    grid.fit(X_train, y_train)

    best_rec = grid.best_score_
    if best_rec > best_score:
        best_score = best_rec
        best_model = grid.best_estimator_
        best_config = {
            'smote': smote_name,
            **grid.best_params_,
            'recall': best_rec
        }

```

Slika 45: Evaluacija modela prema SMOTE tehnikama

U sljedećem koraku izvršen je ispis sadržaja varijable `best config`, koja sadrži sve relevantne informacije o trenutno najboljoj pronađenoj konfiguraciji modela. Konkretno, ova varijabla uključuje naziv korištene SMOTE tehnike, vrijednosti optimiziranih hiperparametara XGBoost klasifikatora te postignutu vrijednost recall-a na validacijskom skupu. Na taj način omogućena je transparentnost postupka odabira modela i lakša interpretacija rezultata. Ova konfiguracija zatim se koristi za treniranje završnog modela koji se evaluira na neviđenim podacima čime se procjenjuje njegova sposobnost generalizacije.

Na samom kraju provedena je konačna evaluacija modela na testnom skupu. Testni skup sastoji se od podataka koji nisu bili uključeni u proces treniranja niti optimizacije hiperparametara pa evaluacija na tom skupu pruža realnu procjenu sposobnosti generalizacije modela. Najprije su izračunate vjerojatnosti pripadnosti pozitivnoj klasi pomoću metode `predict_proba`, a zatim i konkretne klasne predikcije pomoću metode `predict`. Na temelju tih rezultata izračunate su najvažnije metrike za ocjenu kvalitete klasifikacijskog modela: ROC AUC, recall, precision, f1 score i PR AUC koji se koristi za procjenu

sposobnosti modela ispravnog identificiranja pozitivnih slučajeva. Također, ispisan je i detaljan klasifikacijski izvještaj koji uključuje navedene metrike za svaku klasu zasebno, što dodatno pomaže u interpretaciji rezultata.

```
# 10. Evaluacija na test skupu
y_test_proba = best_model.predict_proba(X_test)[: , 1]
y_test_pred = best_model.predict(X_test)

roc_auc_test = roc_auc_score(y_test, y_test_proba)
pr_auc_test = average_precision_score(y_test, y_test_proba)
f1_test = f1_score(y_test, y_test_pred)
recall_test = recall_score(y_test, y_test_pred)
precision_test = precision_score(y_test, y_test_pred)

print("\nEvaluacija na TEST skupu")
print(f"ROC AUC:    {roc_auc_test:.4f}")
print(f"PR AUC:     {pr_auc_test:.4f}")
print(f"Recall:      {recall_test:.4f}")
print(f"Precision:   {precision_test:.4f}")
print(f"F1 score:    {f1_test:.4f}")
print("\nClassification Report:\n")
print(classification_report(y_test, y_test_pred))
```

Slika 46: Evaluacija modela na testnom skupu

Ova evaluacija omogućuje konačnu provjeru učinkovitosti odabranog modela te daje uvid u njegovu primjenjivost u stvarnim scenarijima detekcije prijevара.

7.3 Interpretacija rezultata

Kombinacija koja koristi klasični SMOTE i optimizirane XGBoost hiperparametre odabrana je kao najbolji model primarno promatrajući recall koji je postigao vrijednost od 0.7277 na validacijskom skupu. Evaluacija na testnom skupu pokazala je sljedeće performanse:

- ROC AUC = 0.81 označava solidnu sposobnost modela da razlikuje prijevара od onih koje to nisu.
- PR AUC = 0.81 potvrđuje dobru ravnotežu između precision-a i recall-a, što je ključno u neuravnoteženim podacima jer izravno prikazuje učinkovitost na pozitivnim slučajevima.
- Recall = 0.74 pokazuje da model identificira gotovo 3/4 svih stvarnih prijevара, što je glavni cilj u ovom radu.
- Precision = 0.56 ukazuje da je svaki drugi detektirani slučaj pravi, no s obzirom na važnost smanjenja lažno negativnih, taj rezultat je zadovoljavajuć.
- F1 score = 0.63 predstavlja uravnoteženi pokazatelj između precision-a i recall-a, a u kontekstu neuravnoteženih podataka je relevantniji od precision-a.

Ove vrijednosti pokazuju dobru sposobnost modela u prepoznavanju prijevara, uz solidan balans između precision-a i recall-a.

```

Evaluacija za SMOTE
Fitting 3 folds for each of 128 candidates, totalling 384 fits

Evaluacija za BorderlineSMOTE
Fitting 3 folds for each of 128 candidates, totalling 384 fits

Evaluacija za SVM SMOTE
Fitting 3 folds for each of 128 candidates, totalling 384 fits

Najbolja kombinacija hiperparametara:
smote: SMOTE
xgb__colsample_bytree: 0.7
xgb__gamma: 1
xgb__learning_rate: 0.05
xgb__max_depth: 5
xgb__min_child_weight: 5
xgb__n_estimators: 50
xgb__subsample: 0.7
recall: 0.7277249464860042

Evaluacija na TEST skupu
ROC AUC: 0.8138
PR AUC: 0.8124
Recall: 0.7354
Precision: 0.5560
F1 score: 0.6333

Classification Report:

```

	precision	recall	f1-score	support
0	0.85	0.72	0.78	6787
1	0.56	0.74	0.63	3213
accuracy			0.73	10000
macro avg	0.70	0.73	0.71	10000
weighted avg	0.76	0.73	0.73	10000

Slika 47: Rezultati modela

7.4 Usporedba s referentnim radom

Rezultati ovog modela usporedili su se s istraživanjem Velarde i sur. (2023) koje se bavi primjenom XGBoost modela za detekciju prijevara u neuravnoteženim skupovima podataka. Njihovi rezultati kretali su se u rasponima:

- ROC AUC: 0.75 – 0.85
- Recall: 0.70 – 0.80
- Precision: 0.50 – 0.65
- F1 score: slični rasponi kao kod recall-a i precision-a [13]

Vrijednosti modela u ovom radu (ROC AUC = 0.8138, recall = 0.7354, precision = 0.5560, F1 = 0.6333) su u potpunosti unutar ili vrlo blizu tih raspona, što potvrđuje da

je razvijeni model konkurentan i zadovoljavajući za problem detekcije prijevara.

Ova usporedba daje čvrstu osnovu za zaključak da je model prikladan za primjenu u stvarnom okruženju gdje je neuravnoteženost i složenost problema izražena.

8 Zaključak

Provedenom analizom prijevara u transakcijama, uz korištenje sustava poslovne inteligencije i kreiranih dashboarda, uspješno je demonstrirana učinkovitost transformacije transakcijskih podataka u korisne uvide. Kroz sustavno prikupljanje i obradu podataka formirano je skladište podataka koje služi kao temelj za daljnju analizu i vizualizaciju.

Izrađeni dashboardi pokazali služe za brzu identifikaciju anomalija i potencijalnih prijetnji. Ovi vizualni prikazi omogućavaju analitičarima da s preciznošću lociraju visokorizične transakcije i razumiju temeljne uzroke prijevara. Stoga se može zaključiti da sustavi poslovne inteligencije ne samo da pružaju podršku u ranom otkrivanju prijevara, već su i temelj za razvoj strategija zaštite, što izravno doprinosi jačanju sigurnosti poslovanja.

Dodatno, primjenom modela strojnog učenja temeljenog na algoritmu XGBoost uspješno je razvijen sustav za automatsku detekciju prijevara u transakcijama. Model je treniran na uravnoteženim podacima koristeći SMOTE algoritam te je evaluiran kombinacijom različitih metrika. Postignuti rezultati među kojima se posebno izdvaja visoka vrijednost recall metrike potvrđuju praktičnu primjenjivost ovakvog pristupa u stvarnim scenarijima gdje je pravovremeno prepoznavanje sumnjivih transakcija od ključne važnosti. Time je dodatno potvrđena vrijednost integracije poslovne inteligencije i naprednih analitičkih metoda u detekciji i prevenciji financijskih prijevara.

Literatura

- [1] Oreški, G. (2025). *Uvod u poslovnu inteligenciju*. PDF. Merlin – sustav za e-učenje, Fakultet informatike u Puli.
- [2] Kimball, R., & Ross, M. (2013). *The Data Warehouse Toolkit: The Definitive Guide to Dimensional Modeling* (3rd ed.). Wiley.
- [3] Komorowski, M., Marshall, D. C., Saliccioli, J. D., & Crutain, Y. (2016). *Exploratory Data Analysis*.
- [4] Chaudhuri, S., & Dayal, U. (1997). Online Analytical Processing (OLAP) for Decision Support.
- [5] Tableau Software. (2025). *Tableau Documentation: Get Started Tutorial*.
- [6] XGBoost Developers. (2025). *XGBoost Documentation*
- [7] DataCamp. (2025). *A Guide to the Gradient Boosting Algorithm*
- [8] Scikit-learn developers. (2025). *Model evaluation: classification metrics*
- [9] XGBoosting.com. (2025). *XGBoost for Imbalanced Classification*.
- [10] TotalEnergies Digital Factory. (2021). *Imbalanced Data and ML: SMOTE and its variants*. Medium.
- [11] Brownlee, J. (2020). *Random Oversampling and Undersampling for Imbalanced Classification*.
- [12] Great Learning. (2023). *Hyperparameter Tuning in Python*.
- [13] Velarde, G., Sudhir, A., Deshmane, S., Deshmunkh, A., Sharma, K., Joshi, V. (2023). *Evaluating XGBoost for Balanced and Imbalanced Data: Application to Fraud Detection*.